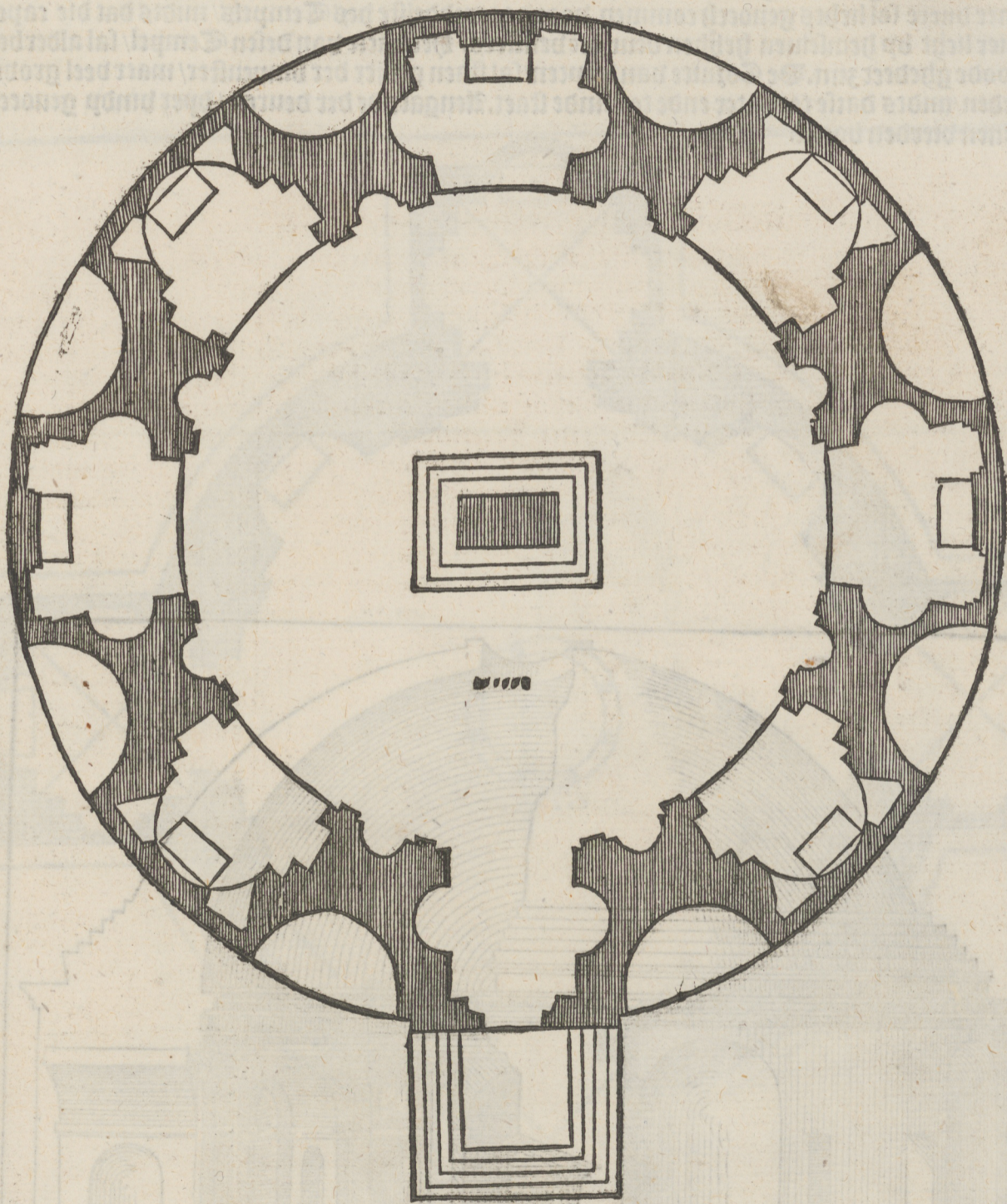

Den vijfden Boeck van veelderley manieren
van Tempelen.

Dat xiiij. Capittel.

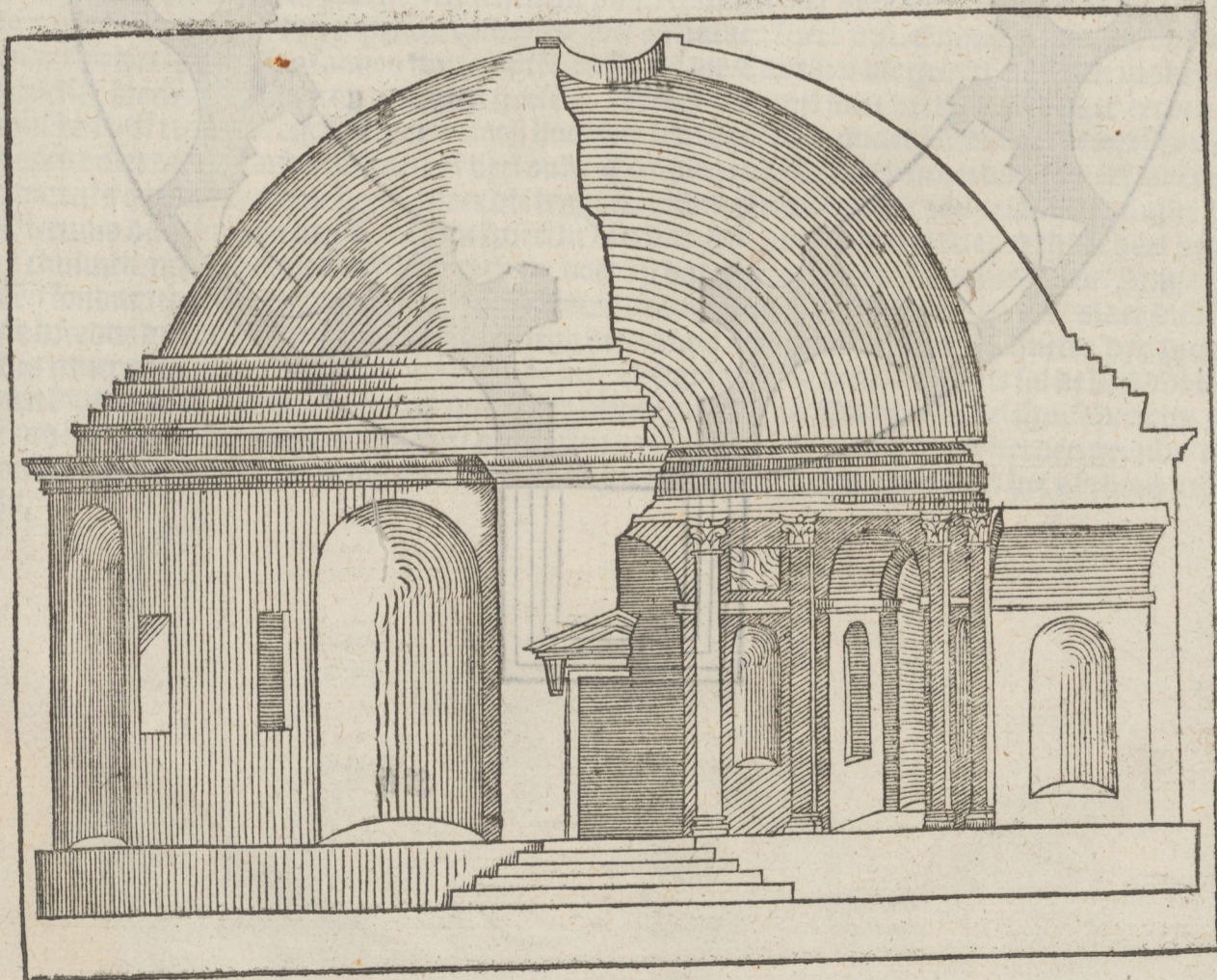
Dewel datmen in kerstenrijcke vele ende diverse formen van Tempelen ende kercken siet/so wel Antike als Moderne/ nochtans midts dat ick voortijts be- looft hebbe sommige Ordinantien daer af te tonen/om t'gettal van wijnen Boecken te voldoen/soo willen wy vanden selven tracteren/ ende in t'bewoep ten minsten t'waelue verscheiden manieren van Tempelen setten met haren gronden ende maten. Ende om dat de ronde forme de perfectste van allen is/so sal ick daer aen beghinnen. Daer al ist dat in onsen tijden/het sy deur cleyn devotie/oft deur vreckheyt vanden menschen/gheen grootē kercken meer begonst en worden te makene: Ja datmen se noch niet en volmaect die voortijds begost zijn: soo sal ick die mijne soo cleynne maken/ als sy souden mogen in redelijcker wijse passe- ren/op dat se niet cleynen coste in coeter tijt souden mogen volmaect worden. Den Diameter dat van desen gront sal also lanck als hooghe zijn/nade figure vanden circule/te weten van t'festich voeten. Die dicke vanden muer/sal vant vierendeel des diameters zijn dats van vijftien voeten/ op datmen d'ier gemakelick die capellen binnen maken mach. De welcke capellen sullen t'waelf voeten breet zijn. Die Nicchen tusschen die pilaren/sullen ses voeten halven breet zijn. Ende om den cost van steen ende calck te sparen/soo salmen van buyten tusschen die Capellen die grootē Nicchen maken/der welcker breetde sal comen op vijftien voeten. Desen Tempel staet verheben vander eerden ten minsten vijf trappen/ende al waert noch hoogher ten waer niet quaet/want dat eertrijcke ver- hoocht met der tijt/aalsoo datmen in veel oude Tempelen ende kercken nederwaerts t'ert/daer men voortijts opgheclommen heeft: maer die trappen willen altyds onpaer zijn/nade leeringhe van Vitruuius daer hy van den Tempelen spreect/op dat (seyt hy) als men metten rechten voet begint te climmen/men hem metten selven rechten voet op dat paneysel des Tempels vinde. Aengaende den fundamente/soo en canmen niet gefaelgeren datment diepe ende breetd make/maer die min- ste breetde diemen onder soude moghen legghen is dese/datmen vanden Diameter der dicken des muers een perfect viercant make/ende den Diagonus van dien viercante sal de breetde van den fundamente des muers onder syn. Alsoo dunct my dat het Vitruuius beschrijft daer hy van fonderen spreect. Daer aengaende der stoffen des fondeersels in vasten oft herden gronde/ende oock in waterachtighen gronde/en behoeuick hier niet te verhalen/midts dat het alleman bekent is.

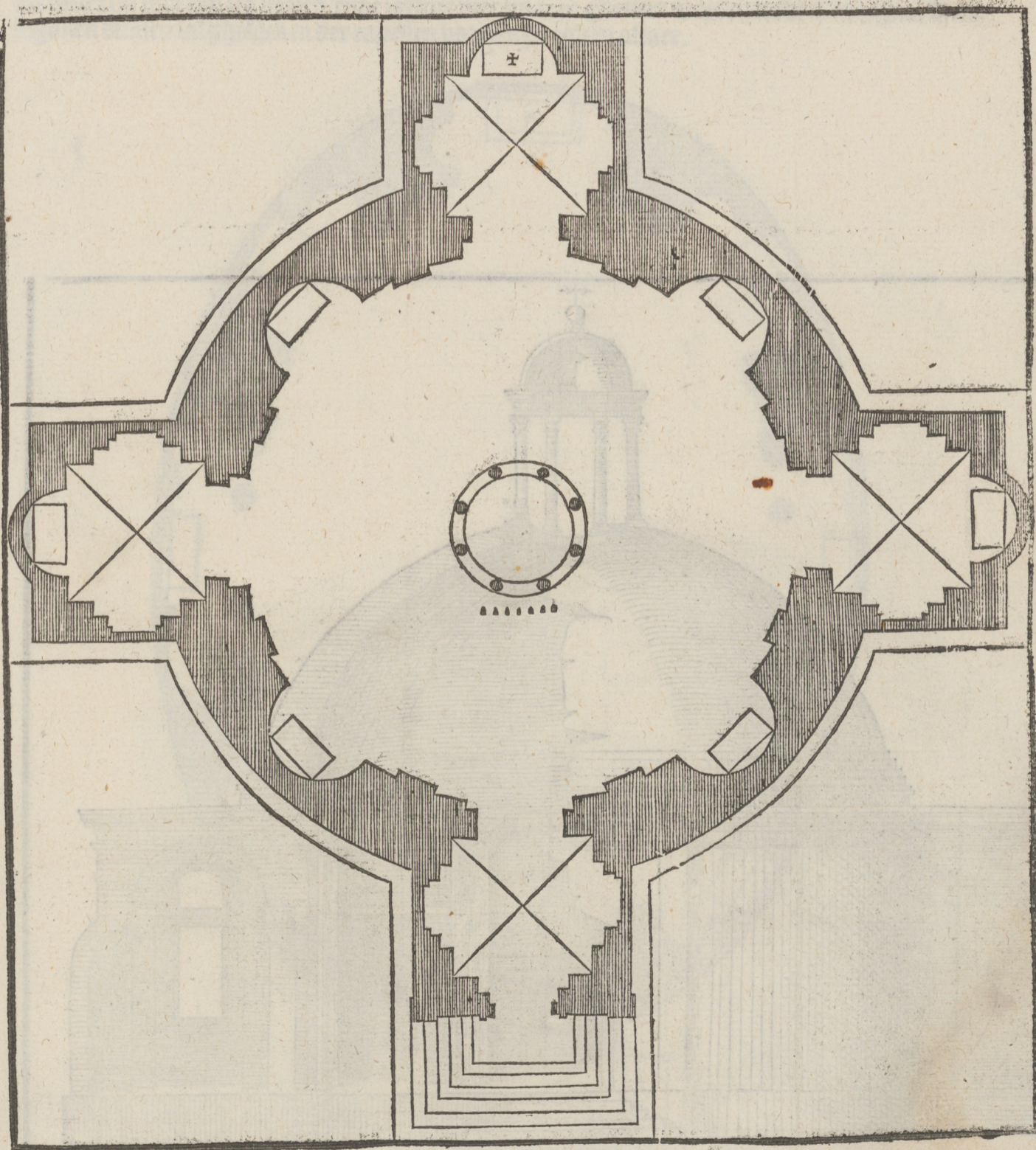
21

Van d'iberfche formen der Tempelen.

Grootte hebbende den grondt van desen ronden Temple/ soo volcht hier nu dat opstaende dees Tempels van buyten en oock van binne/ midts dat hy al willez gebroken gemaect is om alle heyde te liene: dat binnenste des Tempels is nae de maniere van Cozynthien ghemaeckt. De geheele hoochde van aen t'pauiment tot boven tegen d'welkel/ houdt t'sestich voeten: die dertich voeten sullen vooz den ketel oft rondt welkel zijn. De reste nederwaerts salmen deelen in vijf en haluen/ daer af sal d'een deel vooz Coznice Frise ende Architrabe zijn: die vier en halbe restende deelen/ sullen die Colommen met basen ende capiteelen hooge zijn/ van welken alsamen dat ghy die particulare maten in mynen vierden boec byde Cozynthia binden sult. Die Nicchen tusschen die platte pilaren/ sullen thien voeten hoogh zijn: die andere sullen vijftien voeten houden. Dat gat boven dat welkele/ sal wijt syn dat sebeste deel des Diameters vanden Temple: Boven dat selve gadt machmen een lanterne maken met glazen gestopt/ oft men macht open laten daer duere sal lichts genoegh comen vooz dat middelste des Tempels/ midts dat die capellen huer licht by hemselfen hebben deur die vensters. Het dack van desen Tempel/ sal alderbest met loode ghedeck zijn. De Coznice van buyten/ sal staen gelijc der binnenster/ maer veel groeuer van leden/ midts dat se te water ende te winde staet. Aengaende der deuren/ dyer vinda genoegh in mynen vierden boeck.

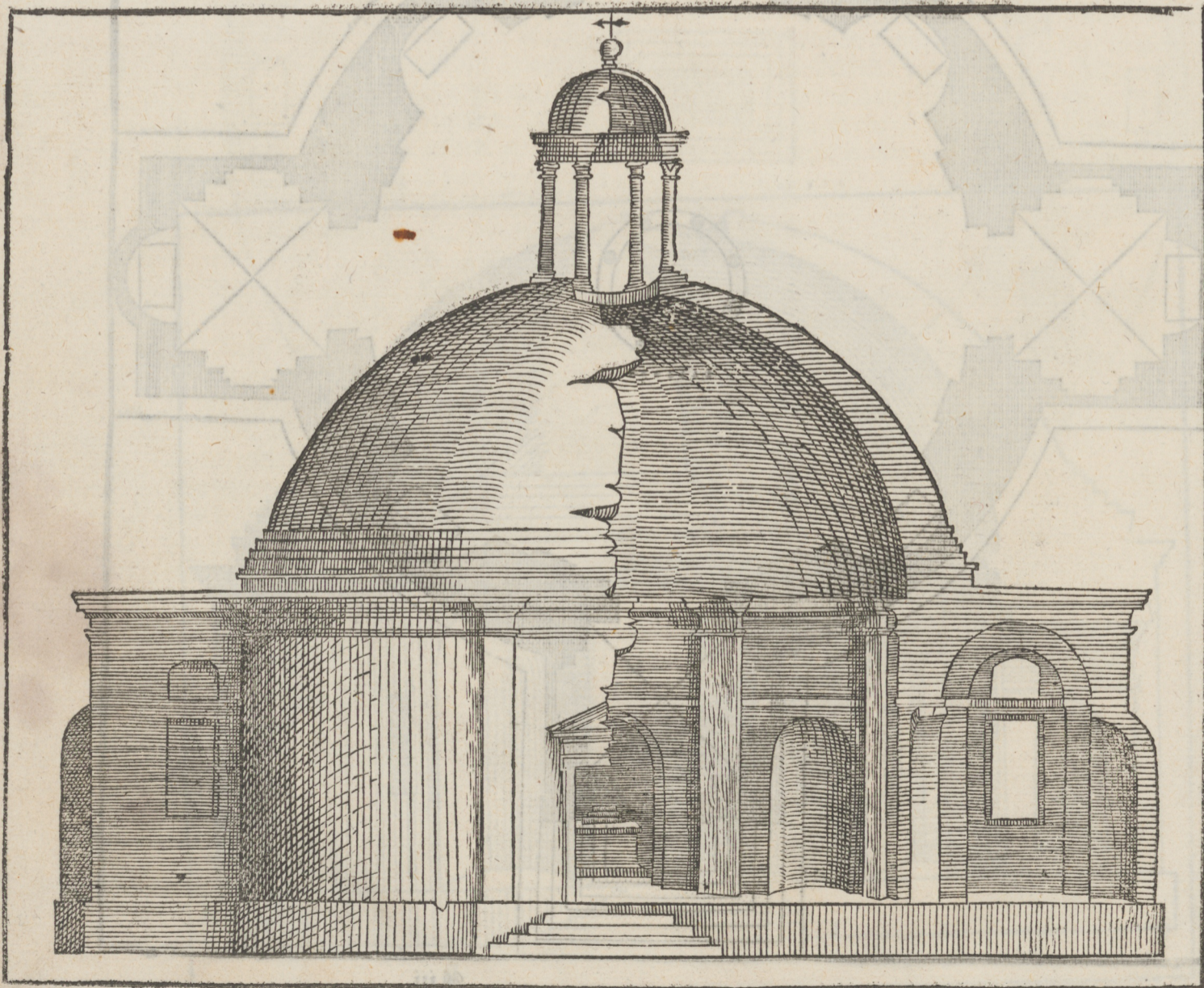

Al is den grondt van desen nabolgenden Tempel oock rondt/soo heeft hy nochtans een veranderinge duer die viere welspronghen te wesen drie capellen/ ende oock den ingaenck vanden seluen fatsoene. Den diameter van desen Tempel/ houdt achtenveertich voeten: die dichte des muers/ houdt een sevendste deel vanden diameter. De capellen zy veertien voer int viercante/sonder de Nicchen: die ander vier Nicchen oft cleyn capellen/ sullen neghen voer vreet zyn: die viercante capellen hebben huer licht van beyden: waer dat licht vanden Tempel koven int welssele/ sal wijt zyn dat vijftste deel des diameters/ met eene lanterne daeroppe/ ghelick vanden anderen gesept is. Tot desen Tempel salmen oock met vijft rappen op climmen: Ende midts dat de hoeken bukten die Tempelen alrijts onreyn liggen soo soud ick prisen datmen eenen viercanten muer daer omme trocke/so hooge als den oppaenck/ op datmen daer niet so lichtelick by comen en soude.

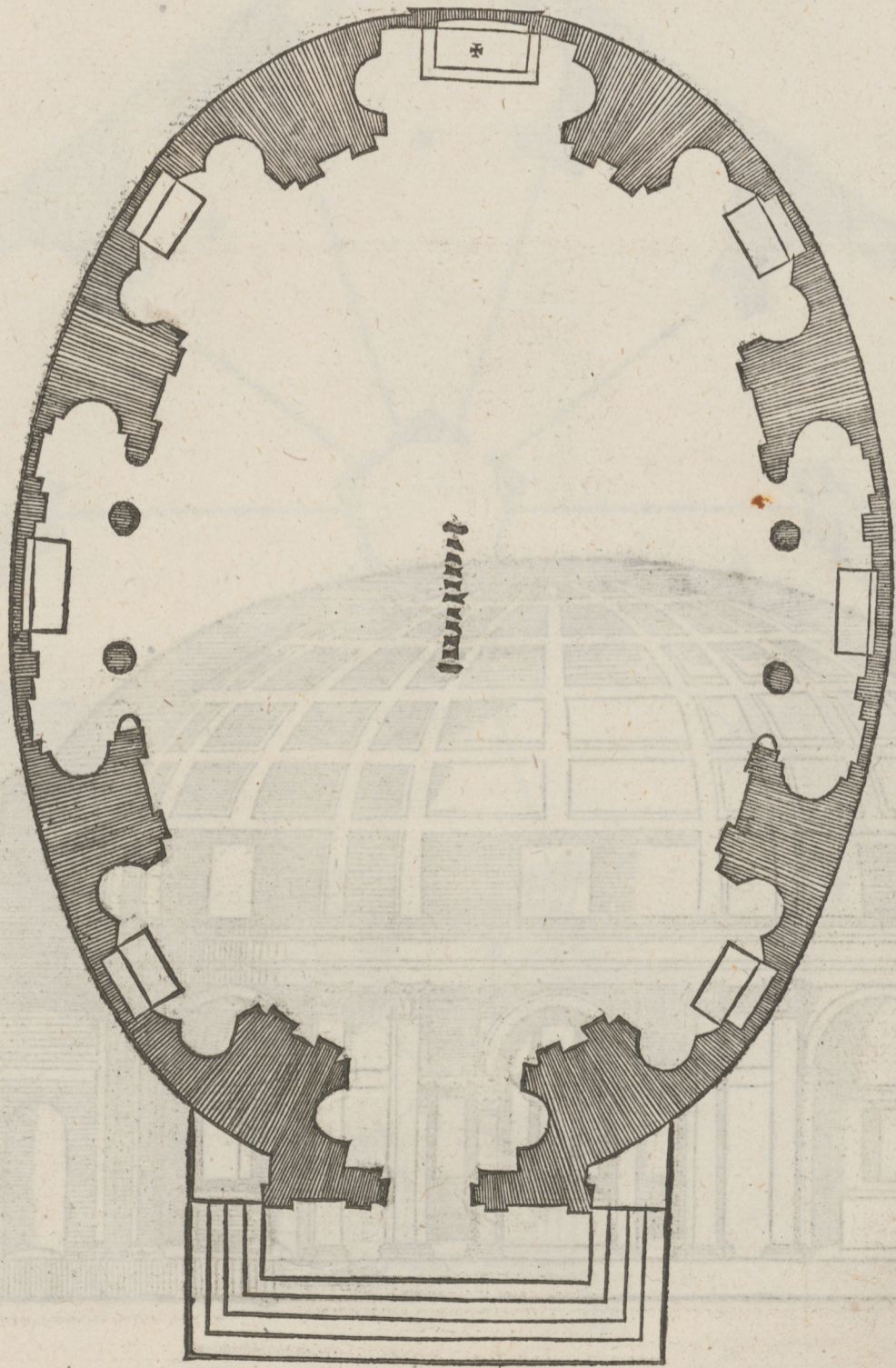

Van diuersche formen van Tempelen.

Vanden ghepalserden grondt/soo siedt hier d'opstaende/soo veel van binnen als van buy-
 ten/mides dat het ghebroken schynne. Die hooghe van binnen hout ghelijck den Diame-
 ter/dats achtenveertich voeten. De helft sal voer dat half rontt welckel syn. Ende dat lichte
 gat boven (aloo ghelept is) sal wye syn van t'vyfste deel des Diameters / daer op datmen eene
 lanterne setten sal met ghelaten ghelijck inde figure gheoont is / ende dat welckele ghedeckt met
 loodt oft ander materie. Vanden welckel nederwaerts salmen dat cozinement van twee voeten
 en half hooghe maken/ghesmeert ghelijck d'impotte vanden boghen des Theaters van Mar-
 cellus inden vierden boeck int sevendste Cap. fo. 37. ende sal dienen voer Capiteelen/wtghenomen
 dat Plintus metter Cimacien dat voer Cozone dienen sal. De pilasters zijn twee vier voeten en hal-
 ven. Die groote capellen/ zijn hooghe eenenwintich voeten: die cleynste capellen / sullen derhien
 voeten en halven hooghe zijn/boven half rontt. Vanden die d'v viercante capellen, ende boven den in-
 ganck/machment plat decken/wat af hanghende om des waters wille : oock machmen binnen
 die dichte des muers trappen ordineren/om daer op te climmen ende een pieren oft steenen ge-
 leente daerom maken. Den Tempel machmen decken daer af datmen best ghereetschap heeft/
 maer van loode soudet alder sekerst zijn.

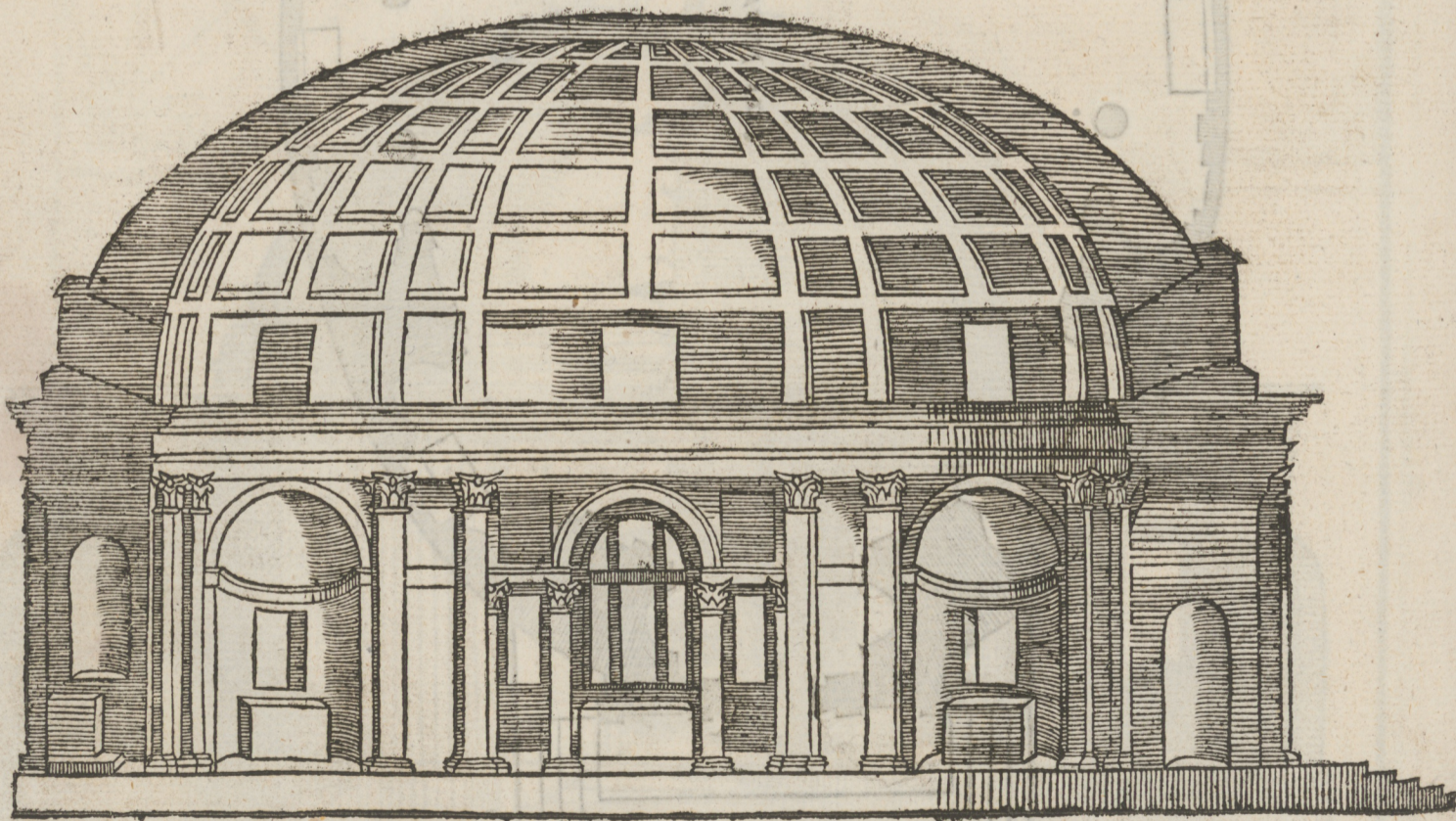

NA de ronde figuren welke die perfectste zyn/soo ghelijcken best die ouale dats ewys/
daeromme heeft my behaecht eenen tempel op sulcken maniere te maken / den welchen
tempel hiet zyn sal sellenbeertich voeten/ende lanck sessentsestich voeten. De dicke des
muers sal acht voete houdē/ en daer binnē sullen die capelle staen: ende al en zynse niet te rymen/so
en der mensche oock niet afsluyten. Die wydde van die twee grootste capellen /hout twintich voet
en halben binnen de welke sijn twee Nicchen/elck hiet vier voeten. De colommen sullen dick sijn
eenen voet en half/ende die halve naer advenant. Die spatien tusschen die middelste colom-
nen sullen seven voet en een half houden/ende d'ander sullen vier en een quaert hou-
den. Dees twee capellen sullen elck d'z vensters hebben / die middelste sal wylt sijn ses
voeten ende d'ander ter zyden elck d'z voeten. Die capelle metten hooghē altaer /sal thien
voet hiet sijn/ende ses voet verre inden muer met Nicchen gelijck de groote/ende een venster bo-
ven den altaer van ses voeten wylt. Die viere andere capellen /sullen van halben cirkel sijn thien
voeten wylt/hebbende oock dergelijcke Nicchen/ende een venster van vier voeten wylt boven den
altaer. Ende midts dat dees capellen by hem selven lichts genoeg hebben /soo mocht men hem
daer niet lyden booz den gheheelen Tempel/maer op dat daer noch lichter worde /soo salmen bo-
ven die capellen noch vensters maken. Dese tempel en sal oock niet min dan by trappen opgaē:
die deure sal wylt sijn ses voeten/ende sal met vier pilaren gheciert worden nade Corinthia. Den
inganck binnen sal ghelijcken der capellen vanden hooghē altaer.

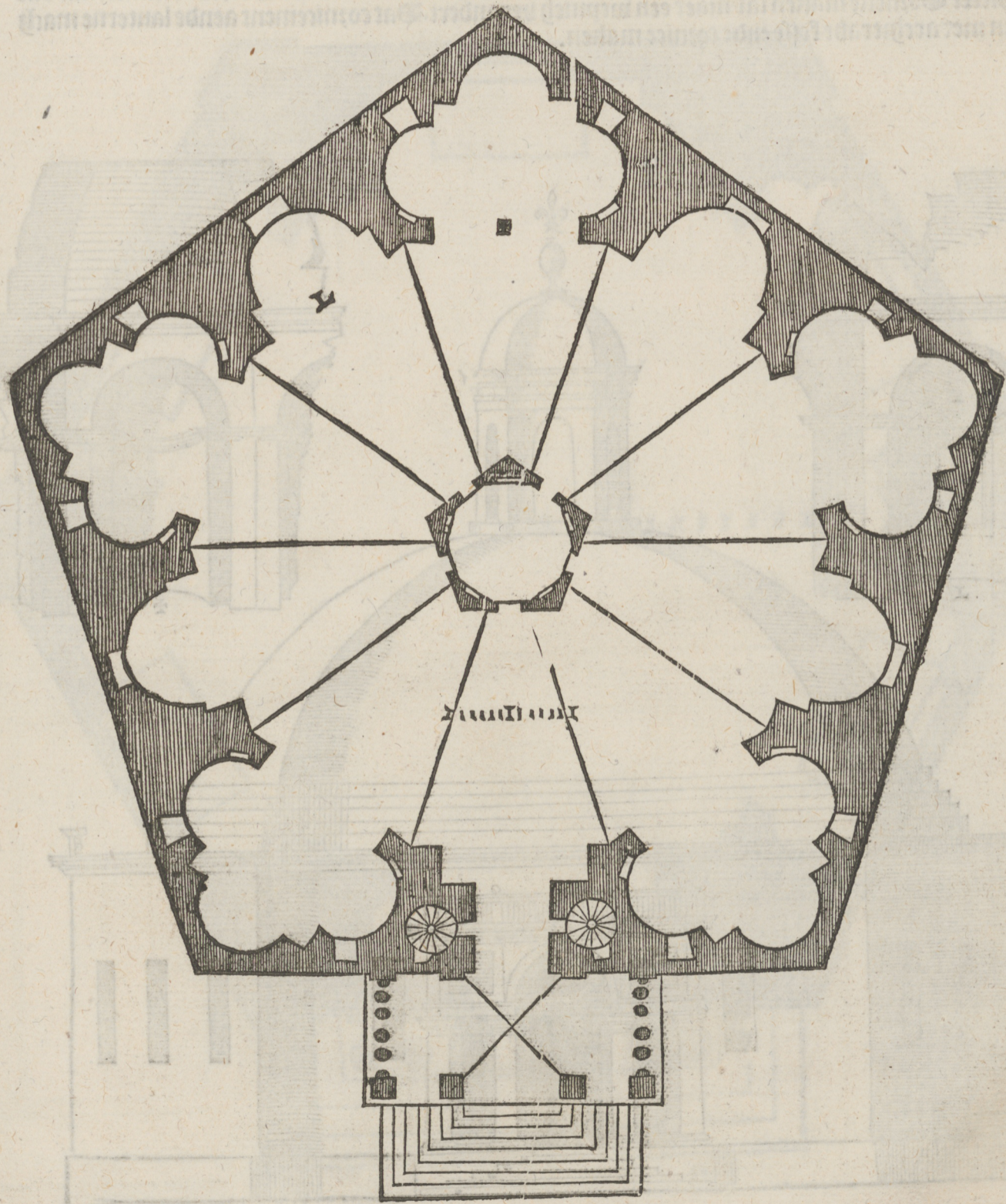

Van diverse vormen der Tempelen.

Des figure hier onder betoone den ovalen tempelen van binnen / den welken van t'pauement tot onder dat welsiele hoogh is gelijk die breedte / dat is van sessendertich voeten: van t'pauement tot bouen de cornice / sullen d'pentwintich voeten syn / welke hoochde gheedeelt in vyuen / soo sal d'een deel vooz Architrabe 3 rise ende Cornice syn. Die ander vier deelen / sullen vooz de hoochde vanden pilaren syn die de capellen scheidt: die particulare maten hier af vindt in mynen vierden boeck in d'ordine van Corinthie / midts dat desen tempel van sulcken wercke ghemaect is. Die hoochde vanden ronden colommen / sal waelf voeten houden. De architrabe die den boghe onderhout / is van eenen voer. De poozte (alsoo hyden gront gelept is) sal met vier platte pilaren gheciert syn / in sulcker formen ende maten / ghelijck die binnen den tempel staen / ende oock met sulcken cornicement. De poozte oft deure sal eenen boghe op twee pilasters hebben tusschen die platte pilaren. Dat welsiel van desen tempel machmen verciereen alsoo ghetoont wort inde figure ende noch rijckelijcker / makende die vensters boven die cornice nederhanghende ghelijckmen siet. Ende deckten van den tempel met looz vooz d'beste / soo sulden die vensters ghenoech beschermt syn.

Als dees forme vijfhoekich dat welke in Architecturen niet soo schickelijck en is/ daeromme heb ickse binnen van tien hoeken willen maken. Den Diameter van desen Temple is tweentseftich voeten lanck. De Diameter vande lanterne/ houdt twaelf voeten. De vijfde groote cappellen/ houden vijftien voeten int viercante/ sonder de drie Nicchen de welke tien voeten wijt zijn. De cleyne capellen zijn breet vijftien voeten/ ende gaen vier voeten inden muer tot aenden halven cirkel/ den welchen wijt is dertien voeten. De groote capellen sullen twee vensters hebben/ ende de cleyne eene. De wijde vander deuren/ houdt seiven voet en halven. De logie bupren sal breet zijn tien voeten/ ende lanck vierentwintich voeten: de vier pilaren hier af sullen twee voeten viercant zijn. De middelste spatie tusschen die pilaren sal tien voeten houden/ ende d'ander twee spatien vier voeten. Die sijden vander logien/ sullen een gheleente hebben met baksters gemaect. Ende syden vander poozten/ sullen twe windeltrappen staen om op dat pooztael te gaen/ ende oock rontsomme den Temple. Dese Temple staet negen trappen verheuen vander erden/ ende men machten onder hol maken.

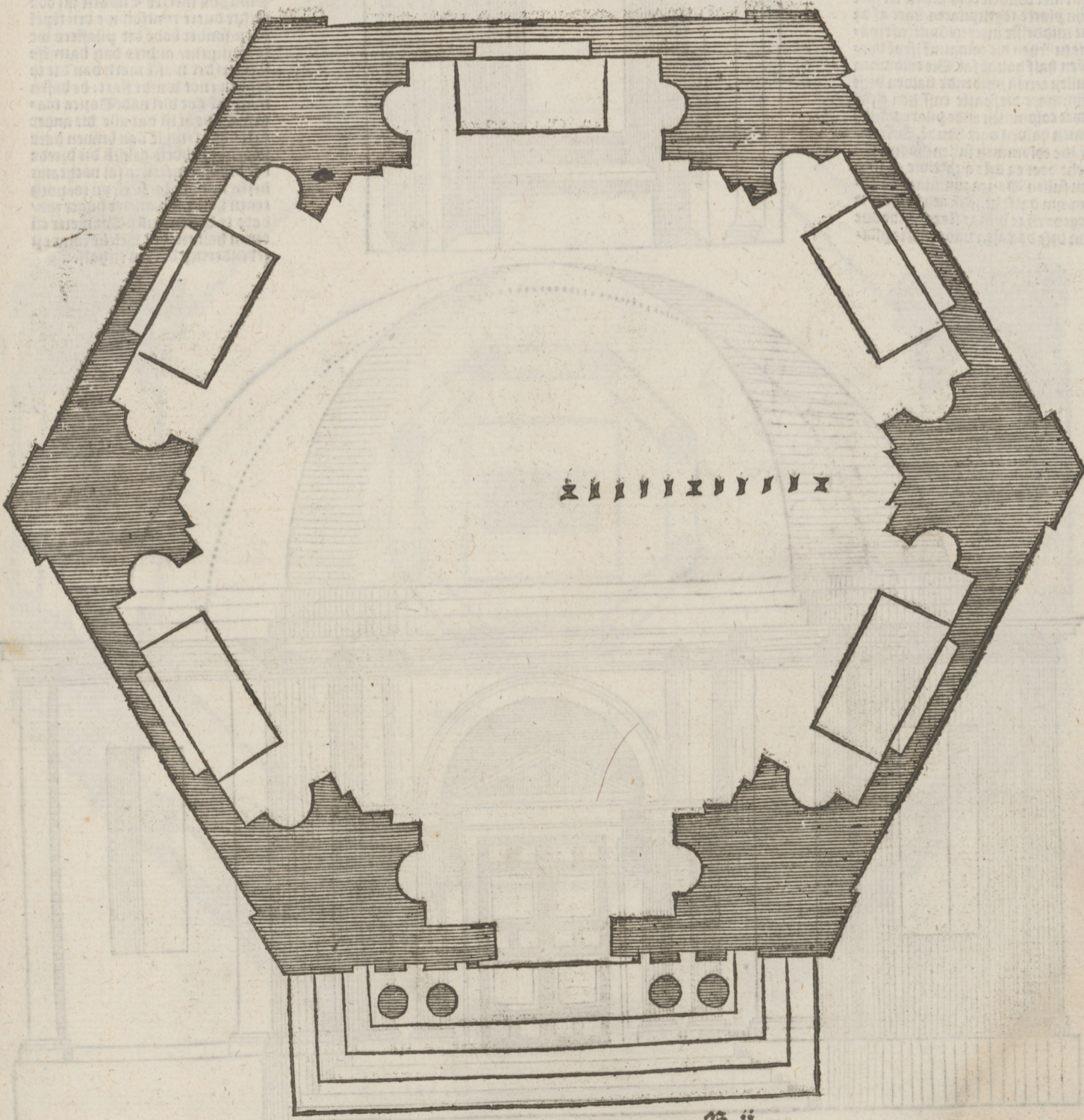

Van diverse vormen der Tempelen.

Hoewel dat desen Tempel gesloten is/so sullen wy nochtans de maten binnen weltoonē/
 ende is binnen also hooge als breed dat is tweentsestich voeten. De lanterne is ooc so hoog-
 ge als breed tot aende cornice. Dat wellfel/ is van halven circkel: dat wellfel vanden Tem-
 pel is oock van halven circkel hooge eenendertich voeten: de reste nederwaerts sal de cornice van
 twee voet en halven hebben/ geformeert ghelijck d'instel vanden Theatre Marcelli inden vier-
 den Boeck in d'ordine Ionica geteekent. T. folio. 37. Dees cornice salmen buyten gelijcs der bin-
 nenster setten/maer grouer. De viercante pilaren vanden poortale zijn hooge veertien voeten/ met
 basen ende capiteelen Dorische. D'architrabe is de halve d'ickte vanden pilaer hooge. Boven den
 hoge is de cornice dat vierdedeel minder dan de groote/ maer van der selver formen: Ende sal
 dienen voer capiteelen aende pilaren. Boven dees cornice salmen een borstsweringhe maken met
 balusters ofte van ijere. Die twee stücken boven dese Temple betoonen de capellen van binnen/
 Ende dat metten Crupce ghereckent betoont de grootste capellen vande welke dat de hoogste
 vijfenwintich voeten höüdt. Dat ander stück geteekent met L. betoont de minder capellen oock
 vijfenwintich voet hooge. De pilasters welck de capellen scheidē/ sullen drie voet breed zijn. De
 hoogde sal van negentien voeten zijn: ende men sal daer een cornice maerken/ die ontsomme den
 Tempel gaen sal/ dieneende voer capiteelen aende gelepde pilasters/ welck forme datmen nae dat
 capiteel Dorische maken sal/maer een weynich verandert. Dat cornicement aende lanterne mach
 men met architrabe frise ende cornice maken.

DEn gronde van desen nabolgende Tempel sal sefcaurich zyn/ houdende in diameter vijf
 enwintich voeten: ende die dichte des muers vijue. De wydde vander capellen houdt tien
 voeten/ende gaen vier voeten inden muer: die wijdde vanden Nischen/hout twee voeten.
 Die deure vanden Tempel is wyt vijf voeten/ geciert met dobblen colommen/ de welke dick zyn
 eenen voet ende een quaert: den opganck is vijf trappen ofte meer wiltmen/ doch onpaer. Elke
 capelle heeft een venstre/ van vier voet en haluen breed/ dwelck lights genoegh inbringen sal/ al en
 isser gheene lanterne. Aende ses hoecken byten den Tempel/ salmen platte pilaren maken van
 twee voet en quaert een breed/ en weyrich wefpringede. En oftme den Tempel grooter make wilde/
 en datmen by fante van steene gheen dicker colommen maken en coste/soo machmen Corynthia
 make ofre Ionica: ofte wilment Dozica maken / so machme hem met pedastalen te hulpe comen.

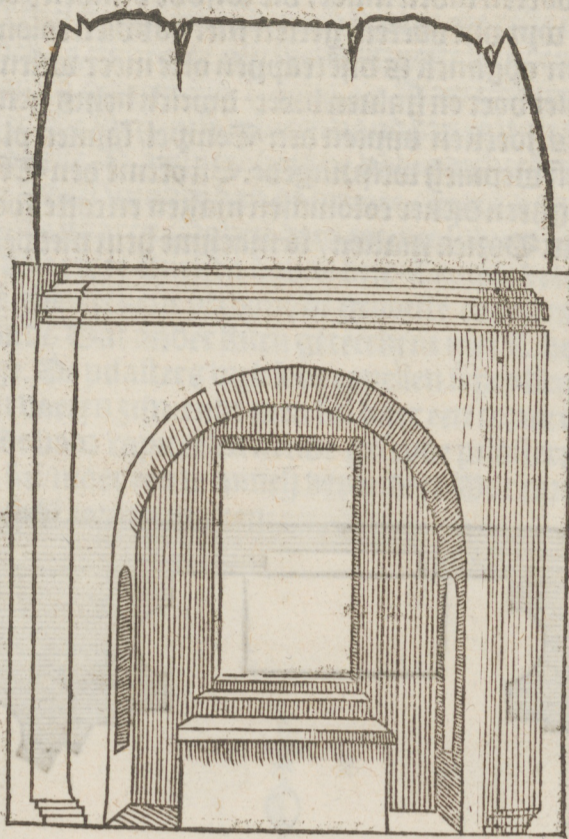

Van diverse soorten der Tempelen.

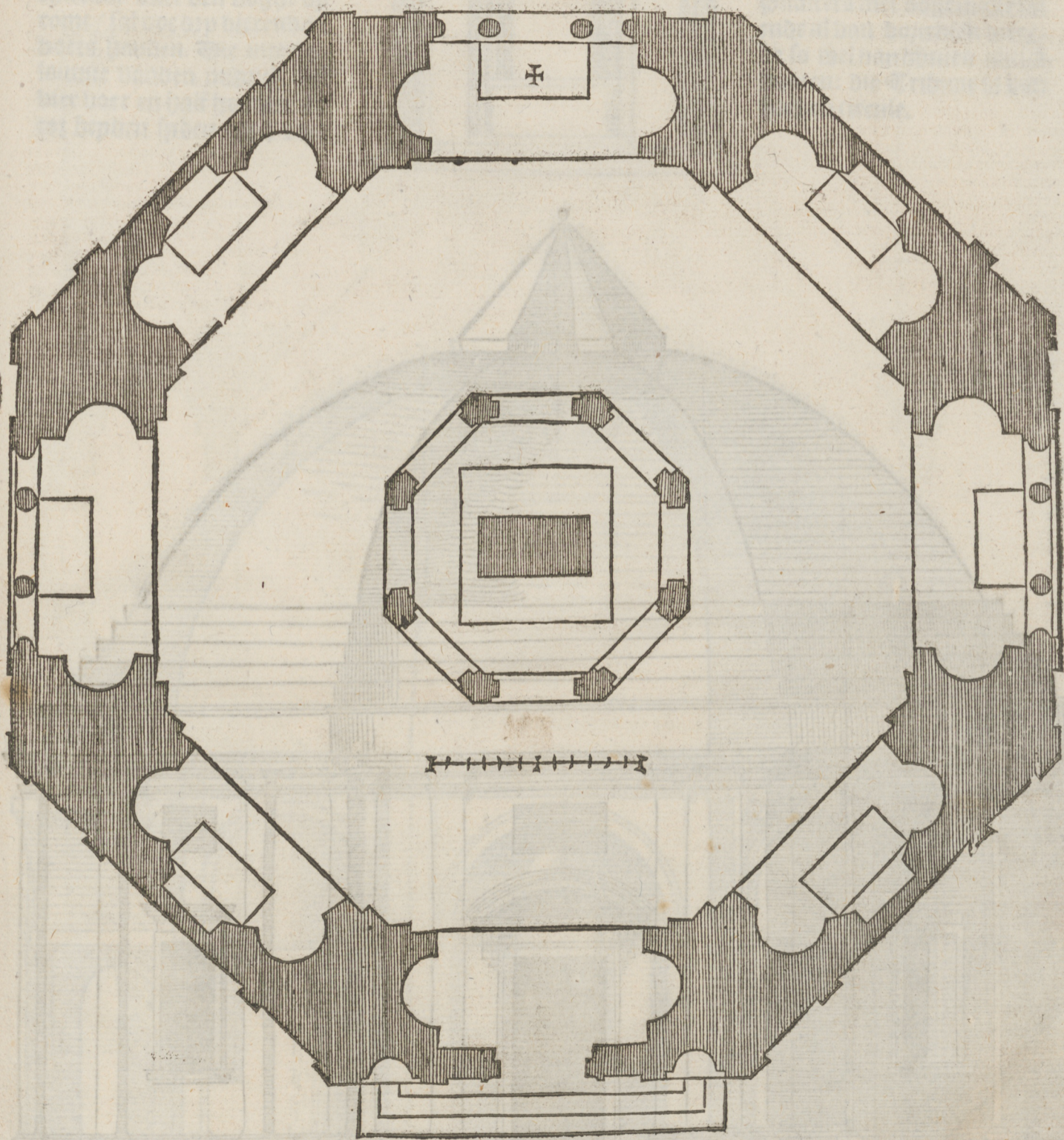
Nat dat wy den gront van den seshoekighen Tempel ghesoont hebben, so behooven wy oock den Tempel in d'opstaende te betoonen ende te beschryuen, soo wel van binnē als van buyten: want al is den Tempel geheel gheslochten, soo hebben wy daer boven op een capelle gheset van binnen te siene, midts dat sy alle wyde van eender soorten sijn, en desgelijc hout den inganc ooc die selve soorte. Maer men gaende den buyten sien die, so seg ick dat de hoochde van op dat pavement benede tot bove de cozzene achtien voete hōden sal. Die cornice tontsomme den Tempel, salmen van eenen voet en halben maken, maer die leden vander selver cornice salme na dat capiteel vande Dorica maeken, om datse vock dienen sal voor capiteel op de pilasters aende ses hoeken. Des halven dat Plinthus met sinder Cimatiē dat welcke mits dat het dienen sal voor een Cozone, en sal bove de pilasters maer recht d'ur gaen alsomen inde figure merckē mach. Dat portael voer sal geciert sijn met ronden colommen en met sijn platte regenspilaren, daer af de middelste inder colōmie (oft spatietu) sijn die colōmie, sijn voer een half houdē sal. Des edommen sullen eenen voet ende halben dick sijn: maer die spatie tusschen elcke twee colōmie ende pilaren, sullen eenen halven voet houdē. Dese geseyde colōmie sullen hoogh sijn acht voet en drie quart: die capiteelen sullen Dorica sijn, maer de basen om datse benede aende doet te tegene en te winde staen, ende ooc om d'ze de basen vade platte pila-

ren, ende den groben pilasters sijn souden, omvangende de Tempel vallen syden, so salmense Thysane maken. De hoochde de Dorica trabe sal eenen voet houdē, waer op dat den boghe staen sal, ende die deure salmen voer d'ereen ghelijckmen inde figure sien mach.

Den oppanck sal ten minsten vijf trappen hoge sijn. Dat dach salme van reniger materie derken die in dien land en geduerich ende wel te becommē is, anders souden althet best van loode sijn, ende dit is aegaende dat werck van buyten. Om te tracteren vanden binnensien deelen, soo is ghesepd dat een capelle voor alle dient: die breedde van desen cappellen houdē elctien voeten, ende inder hoochden houdē dese dertien voeten en halben, ende gaen inden ruiter vier voeten. Menricke yde hebbe een Nicche die breedt is twee voeten. Sohen den altaer is een binstē die vier voeten en halben breedt is, ende hooge sēde voeten. De cornice binnen de temple sal vander selver hoogde staen ghelijc he buyten sijn, ende sal ooc vander selver figure sijn: dat dat Plinthus met ter Cimatiē sal ooc rechte duere tontsomme den tēpel gaen, sonder bove die pilasters wt te springene, anders dan darmēse wel terder makē mach, dan die te reghen ende winde staet: de basen machme ooc wel nade Dorica maeken. Ende al is dat alle die ander getoonde temple van bitunen haer hoochde hebben, gelijc die breeds oft den Diameter, so sal nochtans desen mits d'hy so cleyn is, noch eenen halbe Diameter hoger sijn, dats te weten eenen Diameter en eenen halben, dat welcke comē op sebetberich voeten en half.

Aen hebben dees boorsz. ende oock sommighe navolgende Tempels / gheen torens om sloesken op te hangene nade maniere vande kersteneu / noch oock geen sacristien ende andere verreck plaetsen: so mocht men se nochtans met goeder manieren buyten aen voeghen / maer alsoo / dat men van binnen den Tempel daer inne ginge: ende alsulcken subjecten ende inventien en sulden in mijn ander Boecken niet gebreken. Den gront van desen naevolghenden Tempel is achtcantich / daer af dat den Diameter binnen drienveertich voeten houden sal / ende den nuer achtevoeten. De capellen zijn wijt twaelf voeten. ende gaen inden nuer ses voete. De drie capellen zijn van halben circ'e / ende d'ander drie met den ingaek zijn quadzangular. Elck capelle heeft twee Nicchen / die sulden vier voet breed zijn. Die drie vensters inde halve circ'els / zijn vier voeten breed: d'ander drie metten colommen zijn elf voet wijt. De deure is wijt vijf voeten. In den middelt des Tempels mach men enen altaer setten / gedect met een Tribune op acht pilasters. Den Diameter hier af / sal twaelf voet lanck zijn: Ende begerren men desen Tempel groeter / so mach men de voeten vergrooten.

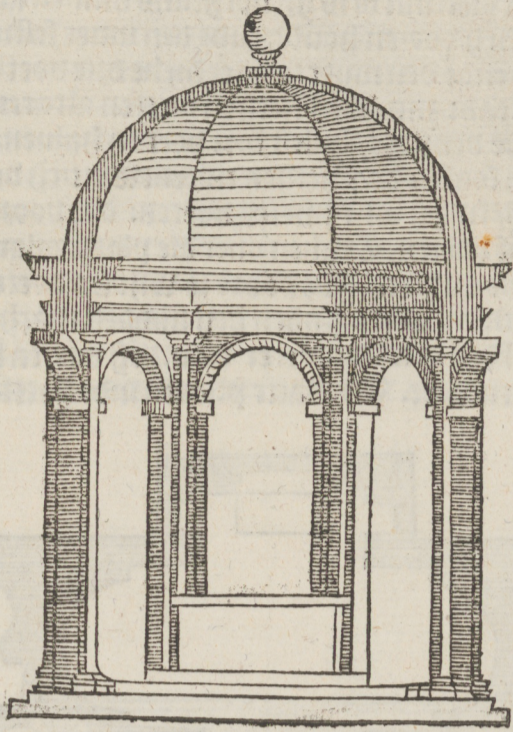

Van diuersche vormen der Tempelen.

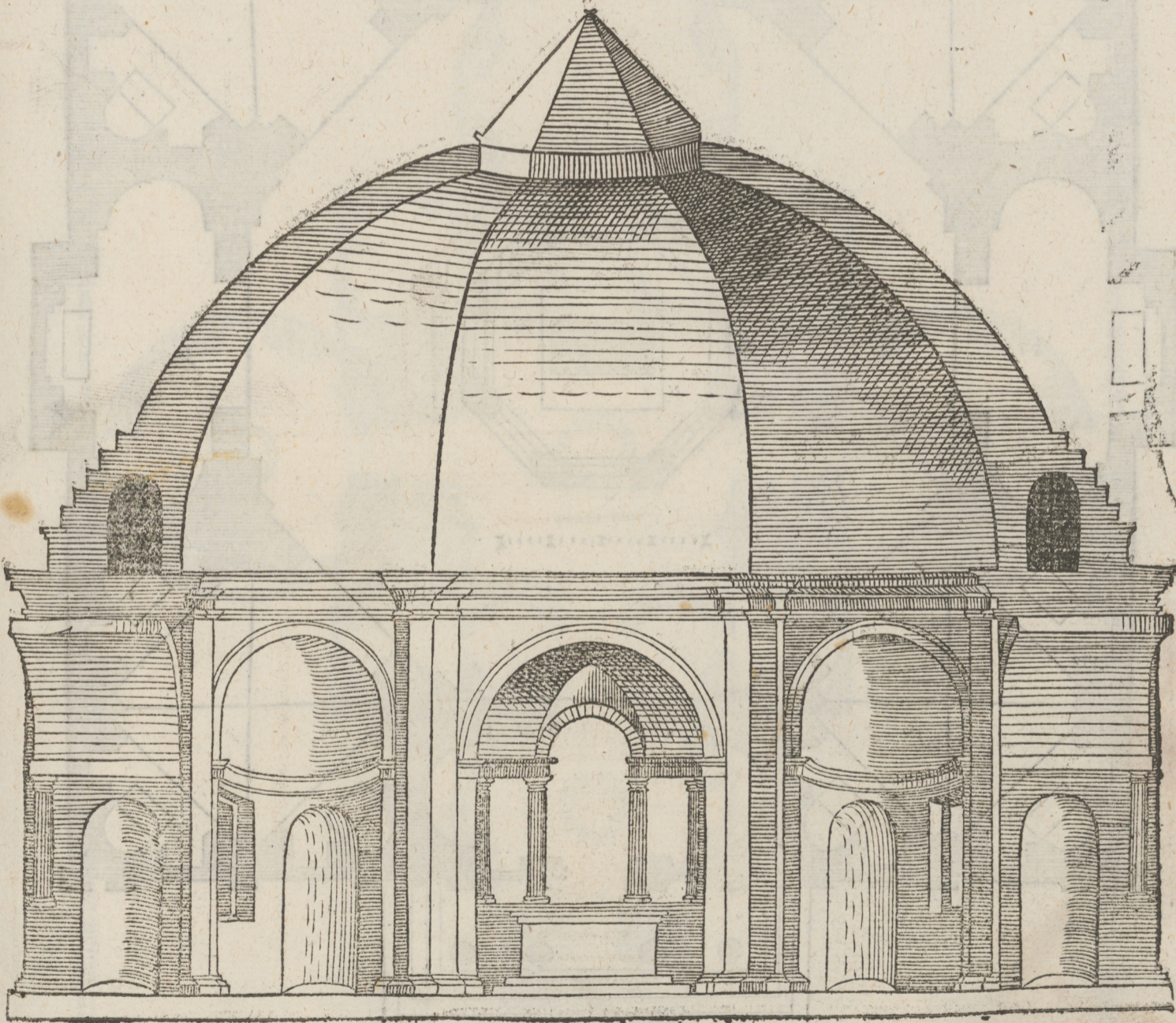
Dees figure hier ondre dient tot den achtantigen voorgeoonden grondt/ende is dat opstaen-
de van buyten. Van op den hoochsten trap tot d'opperste vander Cornicen sullent eenen-
wintich voeten en half zyn/ dat welke die helft vander binnenster hoochden is. De Cornice sal
twee voeten houden gedeelt gelijk dat capiteel vande Dorica/ ende sal oock op de pilasters wt-
springen sonder dat Plintus gelijkmen inde figure: men sal daer ooc eē simpel base onder setten/
hooge van dyp vierendeel voets. De breedde vanden pilasters op de hoecken sal van dyp voeten
zyn/ende die innewaerts staen en sullent maer twee voets breed zyn. Die duere/ is wydt vijf voeten/
ende sal dertien en half hooghe zyn: d'ornament van dees duere bindt inden vierden Boeck by de
Jonica folio. 38. Die maniere vanden bensters lietmen genoegh inde figure: wiltmen noch meer
lichts inden Tempel hebben/so machmen boven een gadt maken/ende dat met gelase punct wijs
ghedeet voorden reghen.

VAn dees binnenste ortographie so zyn de cornicen ende pilaren van formen ende hoogden ghelijck die buytenste. Vnder cornicen opwaerts gaedt dat welckel op eenen haluen circle: de dyp grootste Cappellen/ zyn met bogen gewelck/ ende zyn hoge achtien voeten: die ronde colomne/ sullē dyp vierdeele voets dicke/ sijn de halve na aduenant/ ende sullen hoogh zyn ses voet en haluen. Darchitrabe daer den boghe op comt/ sal ooc dyp vierdeele voets houden. Die intercolomnie vanden middelt/ sal vier voet en half houden/ en tot beyden syden twee voet

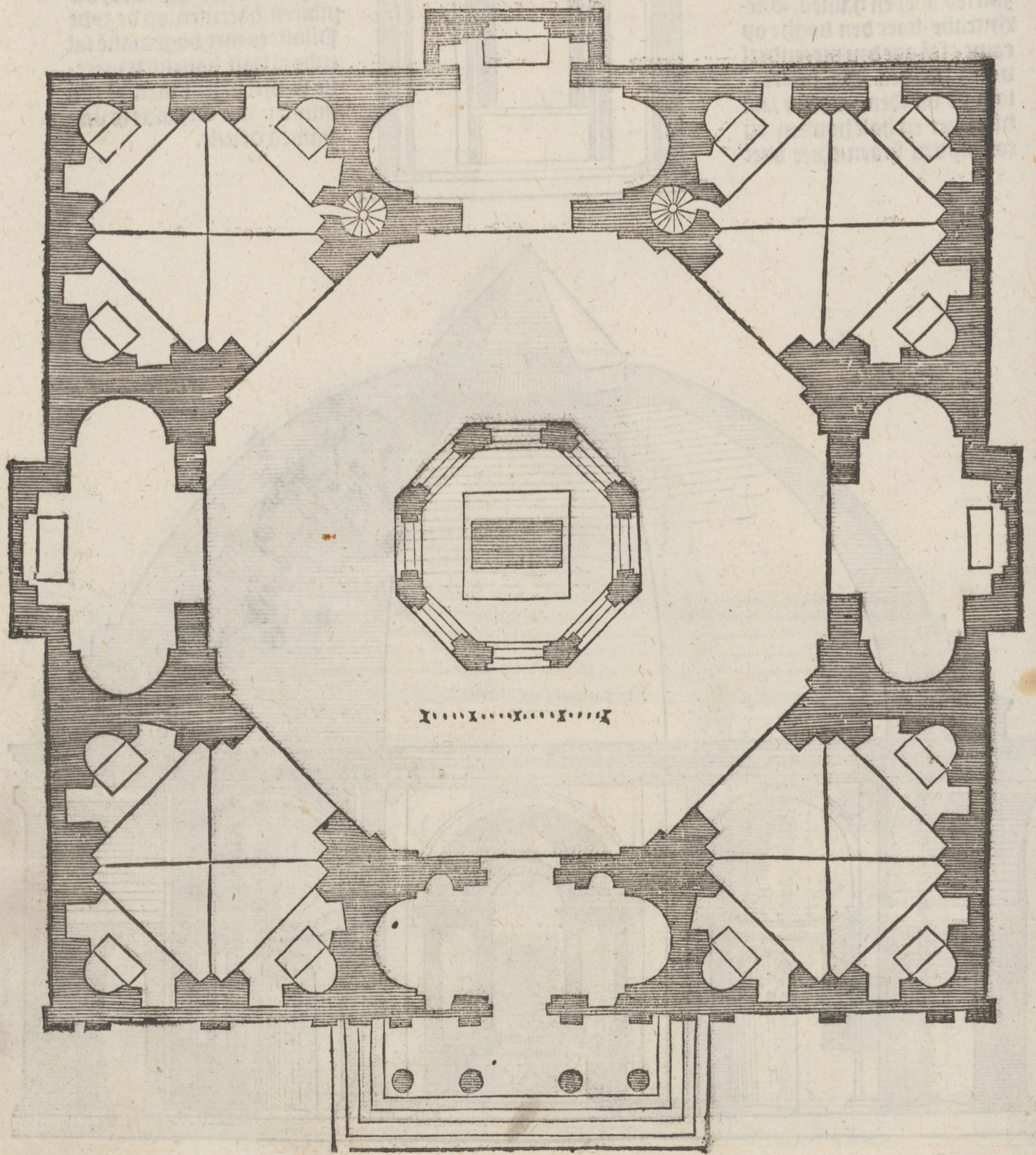

ende een quaert: die capellen van haluen circle/ sullen ooc achtien voeten hooge zyn: de Nicchen van alle den capellen sullen thien voet hoogh zyn/ die Tribune die in den middelt staen soude metten altare/ staet boven gheteeckent/ ende is hooge van aenden grondt tot boven de cornice achtien voeten: dat cornicement houdt daer af dyp voete/ die reste blijft voor die pilaren/ daermen op de zyde Pilasters met bogemake sal ende al van dozickelē wercke so wel van binnen als van buyten: die Tribune is van haluen circule.

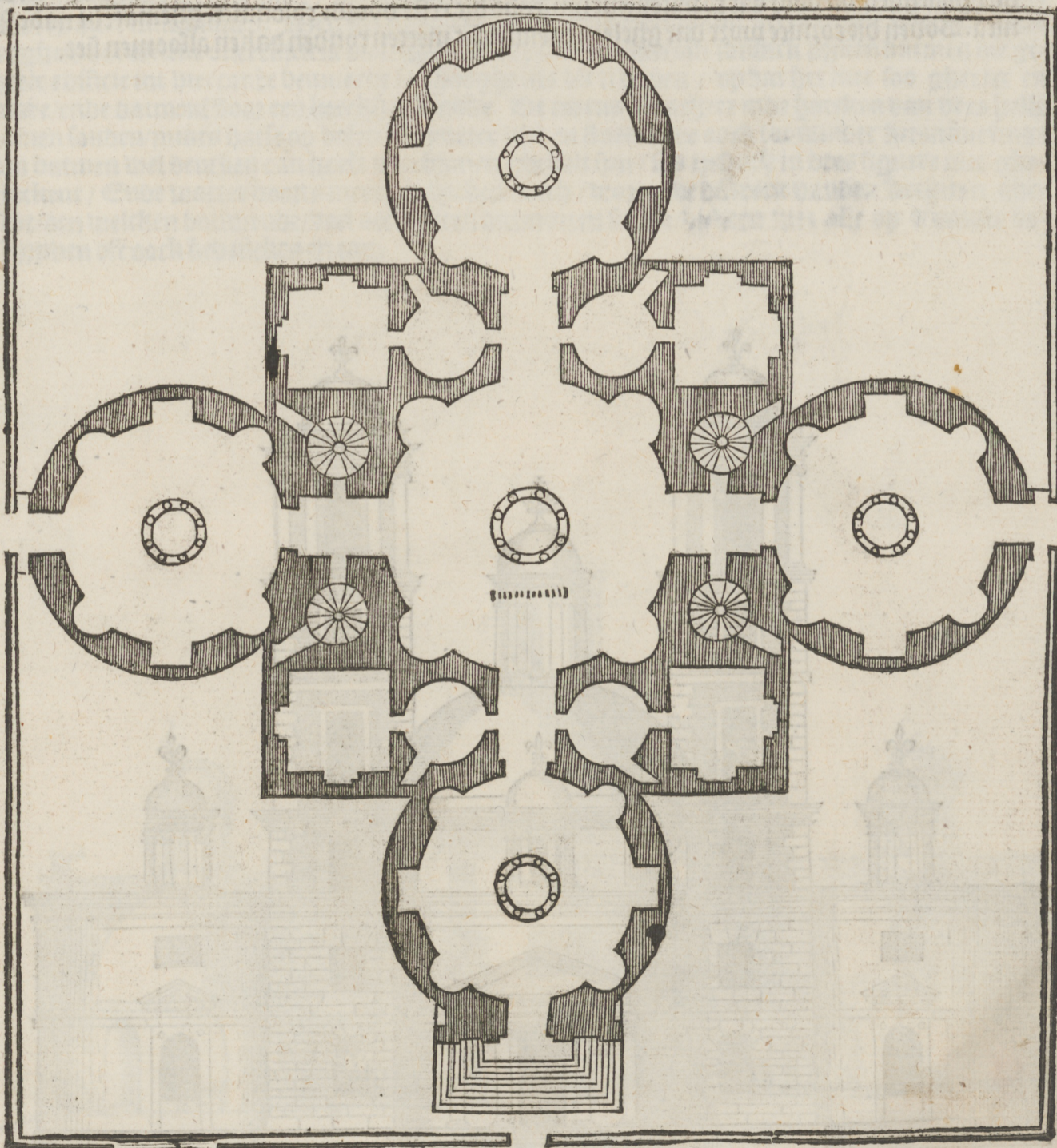

Van diuersche formen der Tempelen.

Al is desen grondt buyten viercant so is hy nochtans binnen achtcantich/daer af dat den Di-
 ameter binnen vijftientich voeten houdt/ende den muer seftiene, Den inganck van alle die
 capellen houdt twaelf voeten/ende den muer is daer dicke drie voeten en haluen: de hoekcapellen/
 sullen binnen seftien voeten viercant zijn. De Nicchen metten altaren/ sullen twaelf voeten breed zijn:
 die vier opene ende twee blinde vensters/ sullen drie voeten en haluen houden. De twee minder caps
 pellen/ sullen binnen lanck zijn sonder de Nicchen tweentwintich voeten: de Nicchen/ sullen thien
 voeten breed zijn. De vensters/ sullen wijt zijn ses voeten: dat pooztael buyten is lanck seuen-
 twintich voeten/ende wijt vijf voeten. Teghen ouer die platte pilaren commen ronde colommen/
 die zijn dicke eenen voeten en drie quaert. De deure is wijt ses voeten: dat pooztael binnen/ is by
 cans gelijk eene vanden clepne capellen. In den den middelt machmen oock eenen hoogen altaer
 setten/ met een tribune/ daer af dat den Diameter twintich voeten houdt. De pilasters zijn dicke
 drie voeten/ende de halve eenen voeten. De platte pilaren inde hoerken zijn breed drie voeten.

Dezen grondt hier onder mach crupswoys ghenaemt worden/daer af dat de pyncipale plaet.
 Die inden middelt achtenbeertich voeten in Diameter hout. Die vier Nicchen/metten vier
 deurganghen/zijn elck thien voeten breedt:maer die deurganghen / zijn vijftien voeten lanck.
 Die vier cleyn tempelen houden in diameter sessender tich voeten:ende haer nicchen ende vensters
 (daermen altaren inne setten mach)ende die deuren/zijn elck wijt ses voeten. Die vier plaetsen
 binnen die vier hoecken / dat moghen wooninghen van priesters ende ander kercken dienaers
 zijn/ende houden sessien voeten viercant: Daer hoven machmen vier toornen setten / ende deur
 de windeltrappen daer op gaen / Die vier ronde formen moghen sacristien ende ander verreck
 plaetsen zijn. Dat gheheel viercant buyten beuagende den binnensten ronden Tempel / houde
 t' allen zyden achtentachtich voeten. Den pyncipalen inganck sal neghen trappen hebben / en
 die deure mach oock wel grooter zijn dan de twee ander ter zyden.

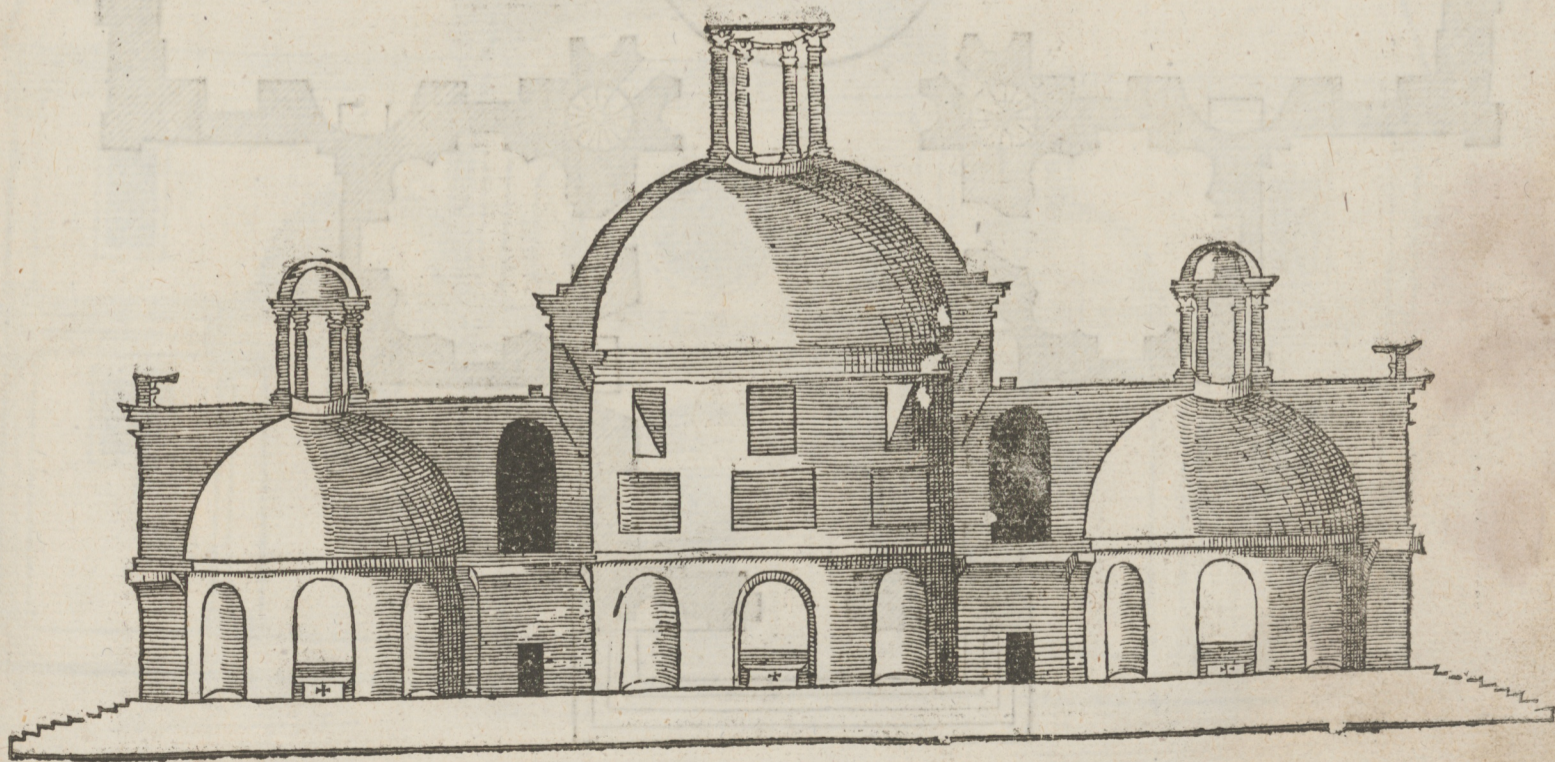
Eij

Van diuersche formen der Tempelen.

Vanden ghetoonden gront des tempels/soo volcht hier die buytenste oordographie vander eender syden/te weten van vozen/hoe wel dat men se alle vier/oft ten minsten alle dyp/alsoo soude moghen vertieren. De hoochde dan vander eerster ordinen/ beginnende van op den hoochsten terdt des opgancx tot aen d'bovenste der Coznicen/sal achtender rich voeten houden de welke hooghde in selsen ghedeelt/soo sal d'een deel vooz d'architrabe frise ende coznice syn/ende dese sal de ghehele edificie rontsomme bevanghen. Van deser eerster coznicen totter tweeder vanden middelsten tempel/sullen derthien voeten syn. Van deser hoochden salmen vyf deelen maken/ende d'een deel daer af sal vooz coznice frise ende architrabe syn. Die selue groote der coznicen sal aende lanteren bande vier minste capellen oock dienen: die welke lanteren sullen van binnen in Diameter acht voeten houden. De derde ordine teghens die vier tozens/en sal maer een platte fascie hebben/recht ghelijcks den voete vanden grootsten lanterne die op dat ronde dack staet. Den seluen lanterne sal van binnen in Diameter thien voeten houden/ende syn hoochste sonder dat kerelsten selt hien voeten. Dees hoochde ghedeelt in vyuen/soo sal d'een deel vooz dat Coznicement syn van desen lanterne/ende d'ander voozde coznitische pilaren. De vierde ordine vanden tozen/sal oock vander seluer hoochden syn/ende metten selven coznicement gheciert. Ende hoe wel dat van deser coznicen nederwaerts die ordine vanden tozens niet seer voeghelijk en staen/mids dat se hebben moeten obedieren aende coznicementen vanden tempel/ nochtans nade Antiquiteyt soo ist een verdraghelijcke onvoechelijckheyt. Dat hoochste deel vanden tozens d'welcke nergens aen geobligeert en is/sal hoogh syn vande dicte des selven tozens. Dat vyfste deel vander hoochden/sal vooz dat coznicement syn/ende die reste voozde colommen ghemaect nade Ionica. Boven die coznice wort dat gheleent gemaect metten ronden daken alsoomen siet.

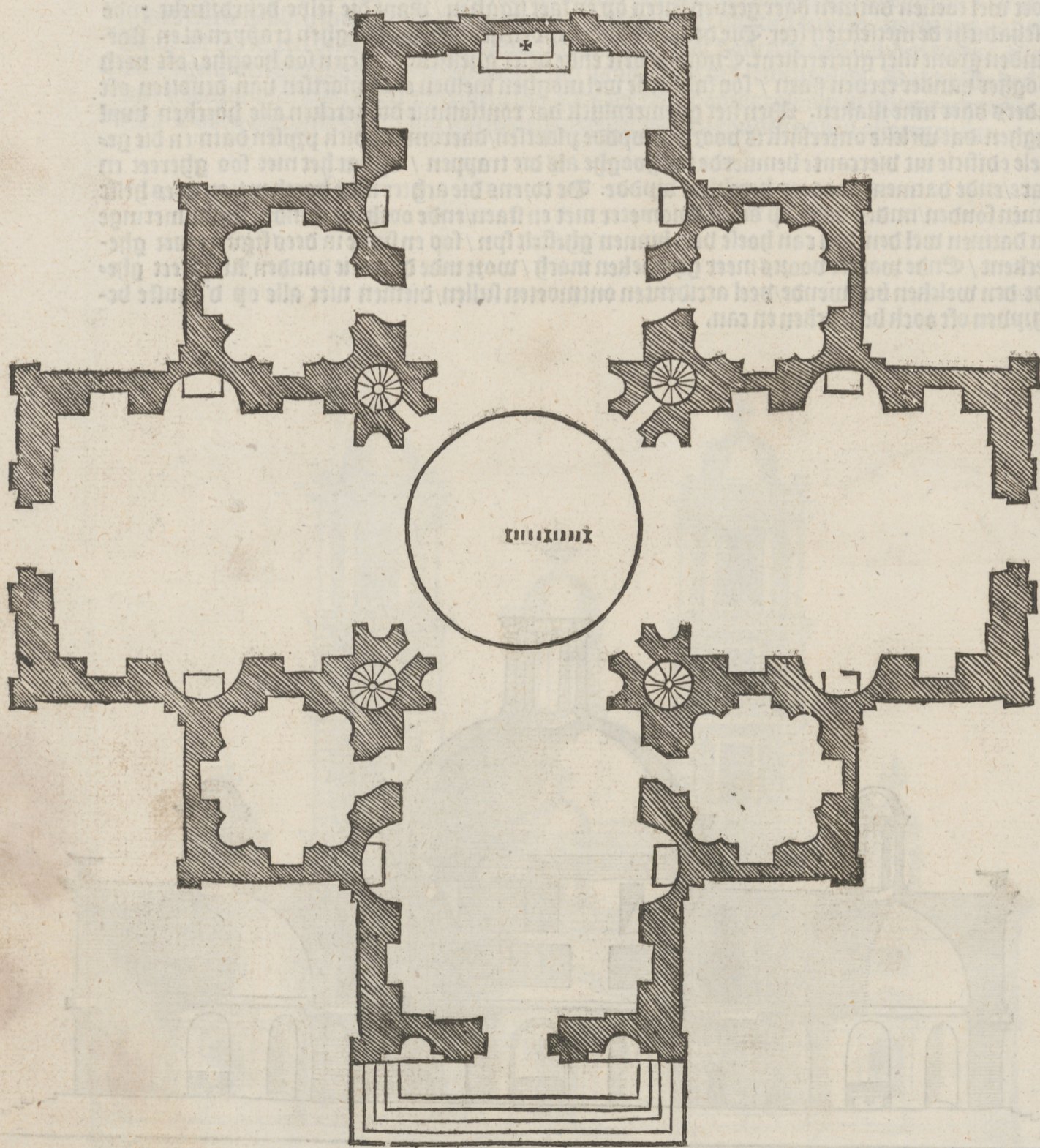

Hier onder bescijt dat opstaende vanden boozs. tempel van binnē te sien / te weten de helft vande dzy tempels. Ende om dat den middelsten tempel meer lichts hebben soude dan vande lanterne / ghelijck oock die andere viere doen / deur de vensters beneden / soo hevet van noode ghewest die buprenste coznice hoogher te maken dan de binnenste om d'licht bycans in perpend'ele te nemen / gelijckmen dat inde figurere considereren mach. Van aen tpaument tot aent hoogste der coznice / sullen viere breertich voeten syn. Die Coznice (midts datter colomnien noch pilaren ontrent en syn) machmen bastaert / ende na wille maken / behoudelijck datse niet veel ouerstekens en hebbe / om tgesichte des welsels niet te benemen. Dees Coznice sal eenen voet en halven hooch syn / en mach na dat capiteel vanden Dorica gemaect worden. De hoochde van allen den Nicchen / sal bijschic voet houden. Boven die Nicchen / sal een falsie rontsomme ouer alle die deelen van den tempel gaen / soo wel die cleyne tempelen / als den grooten. Boven dees falsie / sullen die half ronde welsels vanden vier capellen staen. Boven dees vier capelle / sal een pleyne syn / een weynich hangende ghemaect om d'water af te seyn den / met synen borstweringhen rontsomme / daermen met ten windeltrappen deur die tozens opcomen sal. Ende indien dat desen tempel aen eenighe open plaetse staet / soo salt daer bouen een schoone wandelinghe syn / maer men moet wel toetsien datmen daer geenen sneeu op en laet ligghen / want die selve deurdrinckt ende beschadicht de metselrien seer. Die deuren vander syden hebben oock neghen trappen al en staese inden gront niet ghereckent. Ende als dese ende deser ghelijcke edificien soo hooghe / oft noch hoogher vander eerden staen / soo salmense wel moghen welven ende plaetsen van deuotien oft anders daer inne maken. Men siet ghemeenlijck dat rontsomme die kercken alle hoecken vuylligghen / dat welke oneerlijck is voor ghewyde plaetsen / daerom soudick pypfen datmen die geheele edificie int vier cante bemuerde soo hooghe als die trappen / op dat het niet soo ghereet en ware / ende datment voor een kerckhof wydde. De tozens die achter inde hoecken van dees helft komen souden / midts datse op desen Diameter niet en staen / ende oock tot minder becommeringe om datmen wel dencken can hoese van binnen ghestelt syn / soo en synse in dees figurere niet ghereckent / Ende watter boozs meer ghebraken mach / wort inde discretie vanden Architect ghesedt / den welcken bouwende / veel accidenten ontmoeten sullen / diemen niet alle op d'nauste beschrypen oft oock bedencken en can.

Van diuersche formen der Tempelen.

Alscheen den voorszghetoonden Tempel cruytswijs nochtans ghelijck desen nabolghenden veel badt/ende eerst sullen wy spreken vanden voorszghen inganck/den welcken vooz alle vol- doen sal/midts dat se al van eender formen zijn. De wyde hout dertich voeten / ende de lengde se- venendertich: den muer is dicke/leben voeten: te midwegghen op elcke zyde comen twee Nicchen/ die sullen elck breec zijn thien voeten. Die deure/is wydt acht voeten / Den deurganck om inden circkel te comen / is wydt tweentwintich voeten. Die pilasters/sijn daer dicke leben voeten: haer Nicchen/ vier voeten. Binnen die pilasters/ sullen die windeltrappen staen om boven te gaen: en op dat dees pilasters te vaster zijn souden om de Tribune te dragen/soo salmen inde vier hoecken achter teghen die pilasters/ dees achthoekighe capellen maken van acht hien voeten in Diamo- ter/ende den muer is dick vier voeten. De Nicchen/deuren/vensters ende blinde vensters / sullen wyt vyf voeten zijn. Die hoecken vanden Tempel blypen / hebben haer platte pilaren breec dzy voeten:den opganck is van vijf trappen.

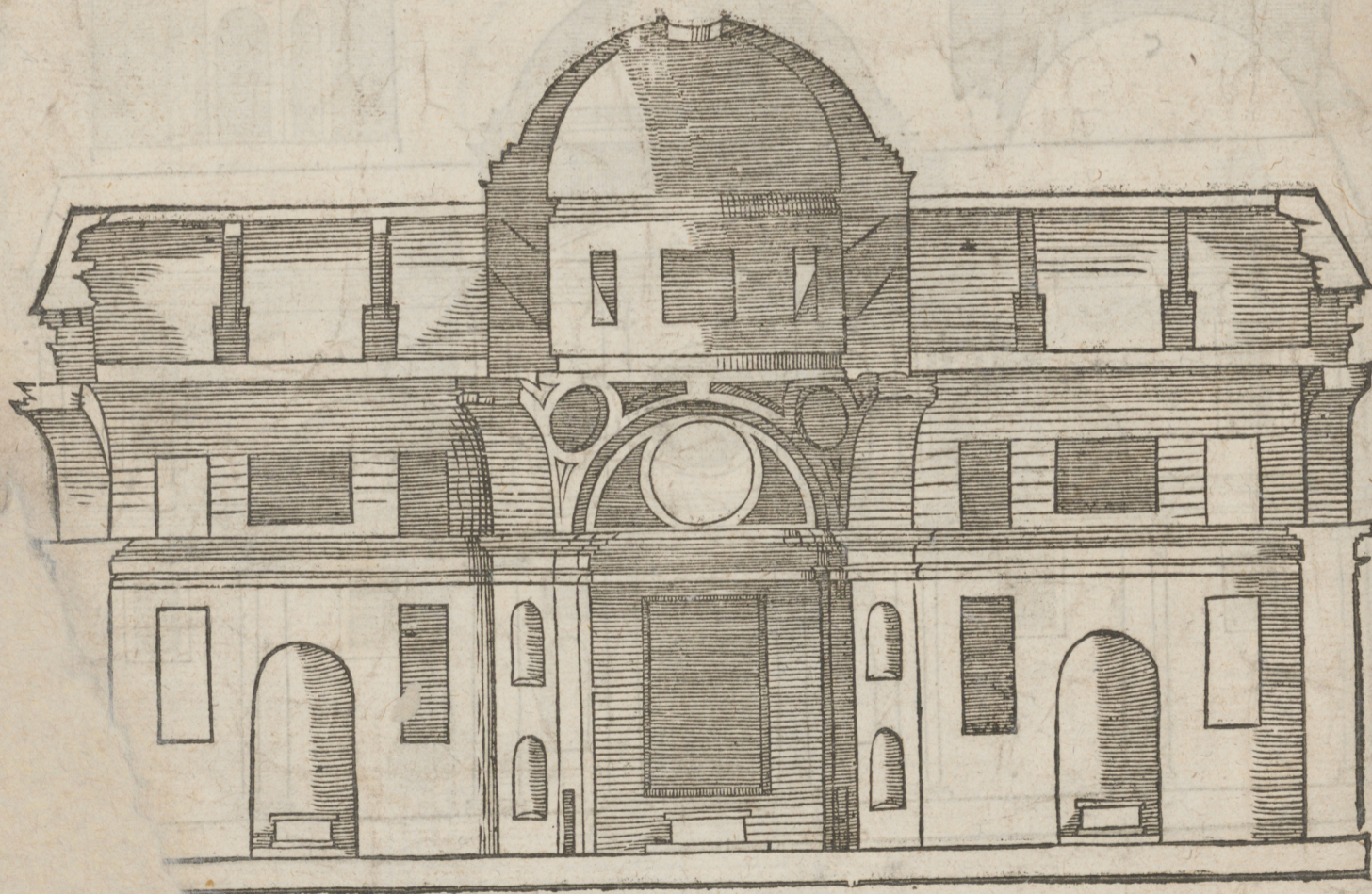

De byptenfte ortographie vanden viercanten ghecrupften temple sietmen hier onder/ ende is aenden inganck breed viereenveertich voeten: ende is hooge van opden derde tot boven die Cornice/ dertich voeten. Dat cornicement/ hout vijf voeten: de reste blijft voor de pilaren welke Jonijck zijn sullen. De tweede ordine is hooghe tweentwintich voeten: de hooghe salmen desen in sullen/ een sal voor dat cornicement zijn/ ende d'ander vijue voor de Cornice. Dees twee ordinen sullen den Tempel ombanghen/ waer af dat ghy de maten halen sult inden vierden boeck. Dat dack sal thien voeten hoogh zijn: maer hier te lande daert vele wagt/ reghent/ ende sneut/ daer macht wel hoogher steken. Boven den voert van dees frontispicie oft dack/ sal een Cornice comen van twee voeten/ daer op sal den ketel oft dat rondt weksel rusten/ hebbende boven int' hoogste een lanterne/ den welcken hooghe is thien voeten/ sonder zijn dack. Dat deel gheteekent C. betoont dat dack oft den geuel van binnen: ende dat ander geteekent met der. L. betoont eene vanden vierhoekighen capellen. Ende al staen dees vijf trappen totten opganck/ alleenlijck aen dees duere/ soo behoorense nochtans aen d'ander twee deuren ter zijden oock gemaect te worden. Ende dat ornament vander deuren / salmen inden hoorst. vierden boeck inde ordine van Ionica wel vinden.

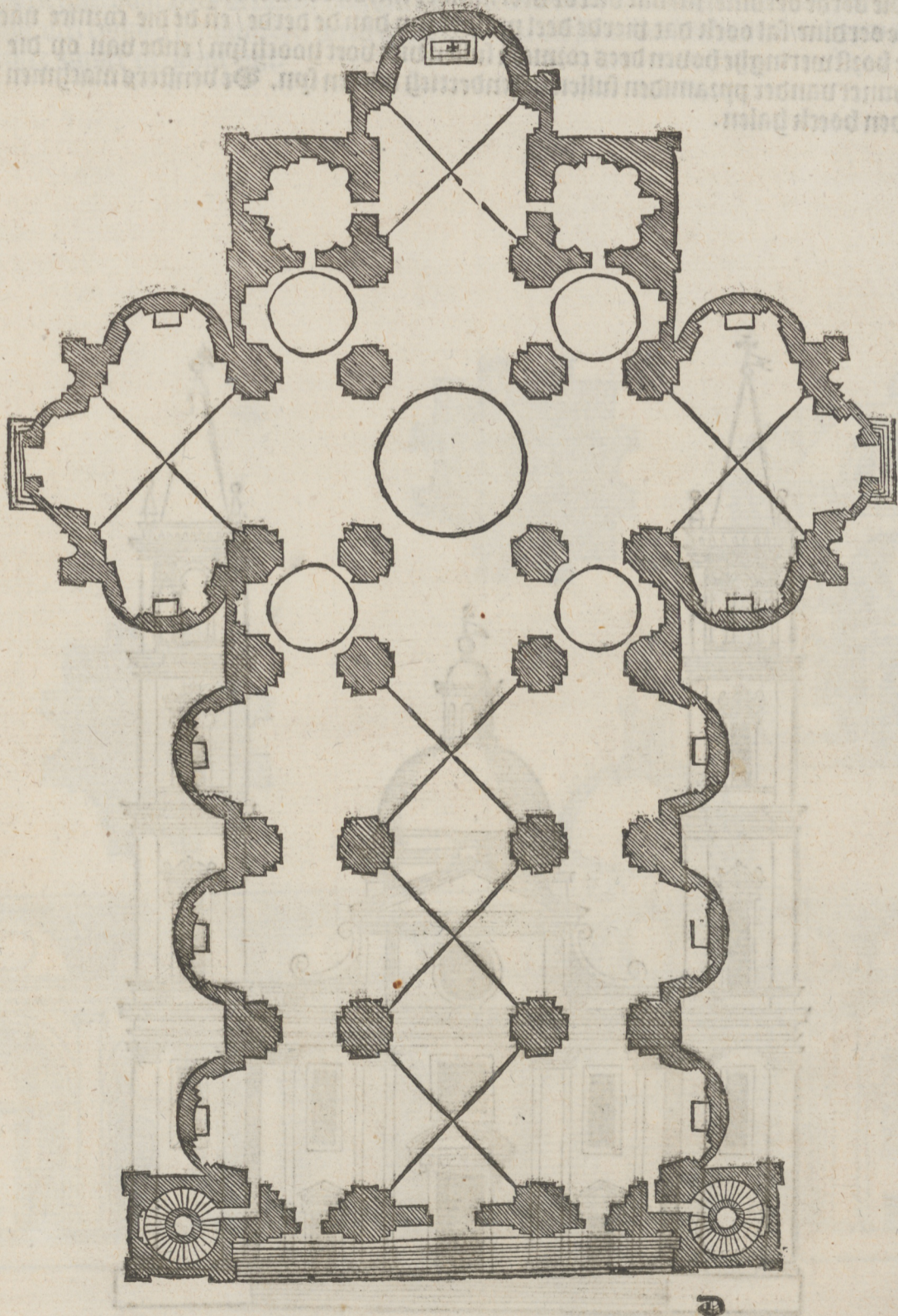

Van diuersche formen der Tempelen.

Als wy nu desen viercanten ghecrupsten Temple van buyten ghehoont hebben/so sieden hier onder dat deel van binnen/ gelijk oft hy diametralick over den centre in twee ghelinden ware. Ende ten eersten sprekende vanden middelt daer die Tribune op staet/ daer ist van aenden hoeck des pilasters tot aenden anderen dertich voeten. Van op t'pauiment tot int hoochste vander Cornicen zijn oock dertich voeten. De hoochde van dier Cornicen Frisen ende Architraben houdt vijftien voeten/ ende dese sal van binnen rondelomme den Tempel gaen. Boven dees Cornice rusten die bogē/welcke die tribune dragē. Bove die bogē comt eē grote fascie/ van daer opwaerts salment hoogen vijftien voeten. Ende die cornice/ sal twee voeten houden/maer sal wepnich ouerleken/om dat welsele niet te beietene. Van deser cornice nederwaerts nade fascie/ salmen achte treckende vensters maken van seuen voeten viercant/ gelijckmen dat inde figure siet. Die lanterne/ sal wijdt zijn vijftien voeten. Van aen dat pauiment tot aen dat gat vande lanterne/ salt seuentseventich voeten hooge zyn. De plaetse daer den hoogen altaer staet/ comt tegen ouer den principalen ingaank. In dat groot viercant machmen een altaer tafelen/ ende daer boven sal een grote ronde venstre comen/ gelijk oock boven alle vier de deuren. De tweede syde en behoeuick u niet te beschryuene/ want deur den grondt ende dees figure/ machmen se lichtelijck begripen. Al en is hier oock van geen torens vermaent/ so machmen der wel ten minsten twee boven die capellen in de hoeken setten. Oock gelijk dicwils in meer plaetsen verhaelt is/ mach de Architect duer goede redenen sommige dingen veranderen/ want al ist dat men in Italien ende andere heere landen (daert meest alreijts sonneschijn is/ cleyne vensters soect om de roelte te hebbene. Diesniettemin die Noordwaerts wonen daert romatijck ende dicwils doncker is/ mogen na gelegentheyt de vensters wel grooter maken ende den Tempel meer lights geuen/ sonder d'ordine te bzekene/ ghelijck int vierde boeck vanden Venetschen buyten ghelept is.

Alsoo ick in mijnen biel den boeck beloofte hadde, soo heb ick diuerse manieren van Tempelen ghe'toont te weten: rontde / epuijs / viercant / vijf cant / sefcant / acht cant / ende cruyfswijs: niet alleenlijk na de maniere banden Antiken / maer oock dienende door de Christenen / ghelijckmen dier ghelijcke formen in Italien ende elders noch maectt waerby dat icht wel hadde moghen laten: maer teers kercke te Roome) in mynen derden boeck / soo sal ick noch twee oft d'ij manieren hier van sulcker formen setten / achtervolghende daer in die maniere banden Antiquen. Den grootsten deurganck oft wandelinghe midden inden heuck is wijt dertich voeten: de twee smalste zijn den de twee cleynste wandelinghen: zyn wijt vijftwintich voeten / ende sullen wat buyten den muer staen. Den diameter vande tribune hout seffendertich voeten: die vier cleynere tribunerten oft rontde weiffels zijn in diameter eenentwintich voeten / maer sy en sullen den dake niet wtcomen. Dat cruyfwerk heeft op elcke zijde een deure / ende die d'ij halve cirkelen zijn elck wijt vijuentwintich voeten: den achtersten halter eenentwintich voeten. Dozen aenden grootsten inganck des tempels is de middelste deure wijt twaelf voeten / ende die twee cleyn deuren ende al heeft desen tempel veel trappen men macher wel min maken.

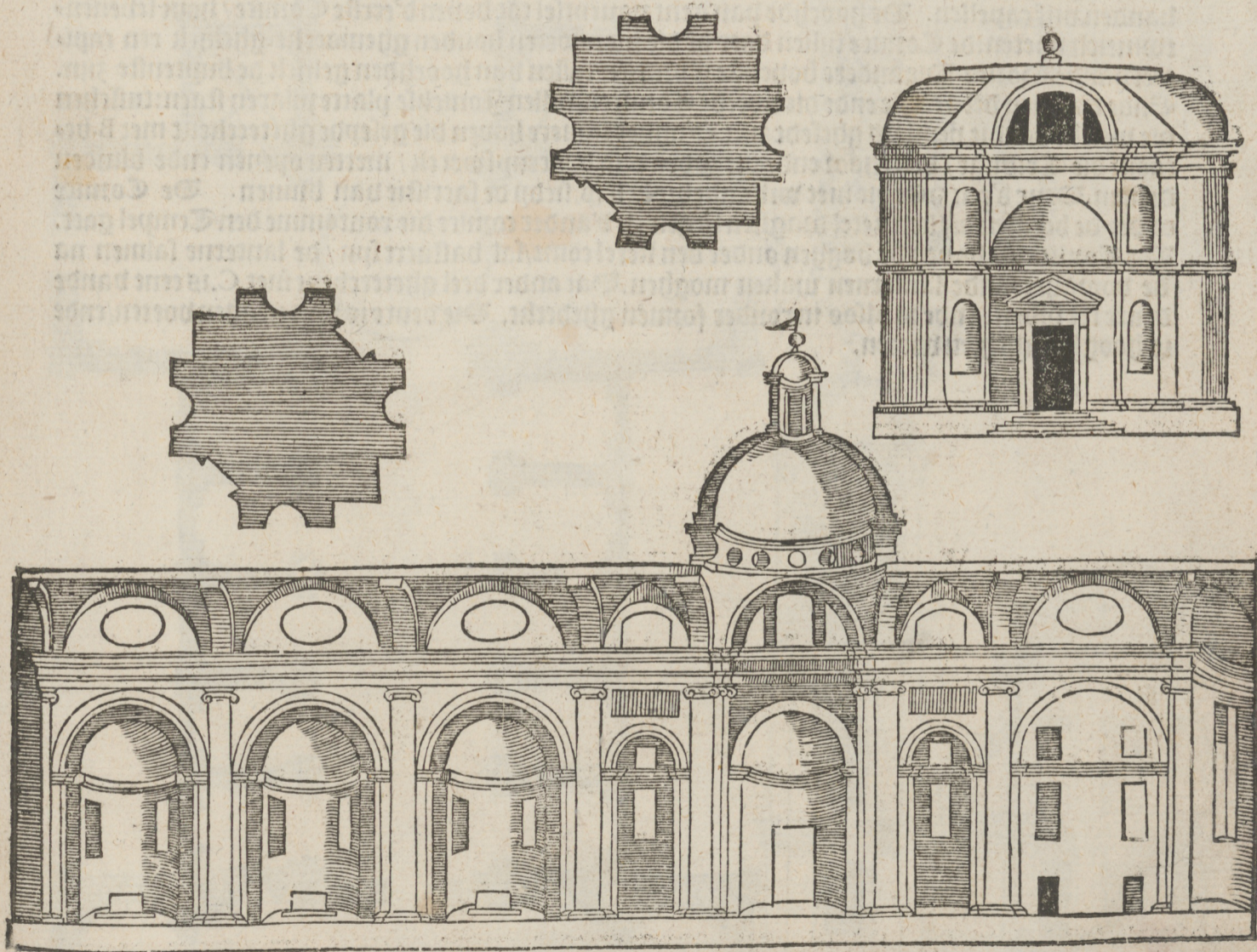

Van diverse formenten der Tempelen.

Dit is d'opstaende vanden voorszghetoonden gront/daer af dat d'eerste coznice hooghe staet
 tweentseftich voeten: die welke hooghe in lessen ghedeelt / soo salmen d'een deel voor coz-
 nice frise ende architrabe laten/ ende die reste sal voor die platte pilaren syn / die selue sul'en breer
 syn vijf voeten/ ende van dozijssen wercke. De middelste deure is hooghe vierentwintich voeten.
 De twee cleynder besyden sul'en twaelf voet hoogh syn. Men sal die groore deure ende die cleynre
 versieren/ alsoonten in dees figure siet/ nemende de particulare maten wt d'ordine vande Doxi-
 ca in mijnen vierden boeck. Die elevatie oft verheffinghe inden middel sal tot boven de coznice
 hoogh syn vyfentwintich voeten: ende de coznice vander seluer sal dat vierde deel minder syn dan
 d'ander coznice daer onder/ ghemaect nade forme vanden dozijssen capiteele. De frontispicie is
 hooghe vijftien voeten: daer boven comt dat dach oft den ketele met synen lanterne daer oppe/
 der welcker maten datmen upt die voozgaende nemen mach. Beneden op d'eerste coznice besyden
 die middelste verheffinghe/ salmen een basement maken dan vijf voeten hooghe / bouen dat selue
 basement salmen die tweede ordine vanden cozens setten hooghe tweeentseftich voet en hal-
 ven/ makende die coznice dat vierde deel minder dan d'ander / gheformeert na dat capiteel vande
 Doxica: die derde ordine/ sal dat vierde deel minder syn dan de tweede/ ende die coznice na adve-
 nant. De bozstwinghe boven dees coznice sul'en vier voet hoogh syn / ende van op die lijst tot
 aenden punct vander pyramiden sul'en sessentertich voeten syn. De vensters machmen wt my-
 nen vierden boeck halen.

Dees navolghende figure betoont den vorszrevent Tempel van binnen / waer af dat die lengde ende breedte inden gront verhaelt zyn / maer hier willen wy vander hoochden spreken. De cornicen sullen hooch staen / ende groot zijn ghelijck de buytenste / dats dat seste deel van tweeentseftich voeten / maer sy sal nade Ionica ghemaect worden. Die platte pilaren sullen oock Ionics zyn. Die imposten / welck de boghen draghen / sullen oock Ionics zijn / der welcker formen en maten dar men altesamen in mynen vierden boeck vinden sal in zijn oerdine. Alle die capellen sullen haer licht by hen selven hebben ghelijckmen hier: Boven die capellen sal dat welsel met een mane ghebroken worden / om daer een ouael ront gat inne te maken / op dat het noch meer lights geuen sonde. Ende op dat de tribune ooc meer lights dan vande lanterne hebbē mach so sal mē vande dake opwaerts ee frise met lystē maken / en setten daer ooc ront licht gaten inne. Dees clepne gestotē figure / bovē desen Tempel alleen staende / betoon: eene vanden zydeuren aen dat crupsweert / waer af dat die deure wijt is tien voets / en hooge twintich. Die architrabe frise en cornice onder het dack / al zijn de pilaren op een ander maniere ghebroken met der lijst vanden portale / sal nochtans accorderen met den cornicementē dat rontsonne den tempel gaet. Ende al en is hier oock niet gheroont hoe dat die wijtste spatien oft wandelinghen tusschen die pilasters int crups ghewelst sijn / ende hoe dat die smaelste wandelinghen niet soo hooghe gewelst en sijn / noch oock gheroont en is de forme vanden clepnen ketelkens ende sacristien / soo sal die Architect dat selve wel connen imagineren wten grondt / want die hem sulcken werck onderwinden sal / en moet niet sonder verstant zyn.

Van diuersche formen der Tempelen.

Elen nabolgenden Tempel is inden midden wijdt dertich voeten: Dat crupswerck/ ende oock die Tribune / t'amen met den hooghen chooz / houden elck der ghelycke dertich voeten. De boghen welcke die Tribune draghen / sullen wijdt zijn vierentwintich voeten. De pilaster's op de syden daer de Nicchen staen / sullen vyf voet breet zijn. Elke zyde van d' crupswerck is lanck achten dertich voete / ende sullen elck een deure hebben. Dat deel voozden hooghen chooz ten altaerwaerts / is viercant. De pilaster's met den Nicchen voozden halben circule vanden hooghen altaer / zijn breet vyf voeten / ende staen van een vierentwintich voeten. De Nicche oft halben circkel is wijt dypentwintich voeten. Ende twee hoercken ter syden den hooghen chooz / comen twee sacristien die sullen seventien voeten int viercant wint zijn. Vande Tribune cotten principalen inganck / sullen op elke zyde vyf capellen staen / die sullen binnen vijftien voet int viercant houden. Die mueren tusschen beyden / sullen dick zijn vier voeten. De vensters / sullen wijt syn ses voeten / ende daer sullen die altaren staen. Den muer sal aende deuren dicke zijn vier voeten / ende ter syden daer de Nicchen staen vyf voeten. Hier voren sal een loge comen van veertien voeten breet ende van achtentseftich voeten lanck. De Nicchen sullen breet zijn acht voeten. Op de syden van desen pooztael / sullen die tozens staen / ende sullen ter syden soo breet wt staen als dat crupswerck. Den Diameter binnen die tozens hout achtien voeten / ende al synse achtcant / men machse oock viercantich maken. De windeltrappent staen binnen die dicke des muers.

Wengaende d' opstaende vanden selven Tempel / ende sprekende eerst van dat pooztael / soo machmen mides hulpe vanden vierden boeck / ende deur den grondt de particulare maten van deser ordinantien wel vinden: boven sal dat pooztael plat ende sonder dack zijn / om d' licht inden Tempel niet te benemen. Van opden terdt oft paucypsele / tot boven die Coznice welcke rontsom den Tempel gaet / sullen sevenentveertich voeten hooge zijn. D'erchitrabe Frise / en Coznice houden vyf voeten / die tweede ordine hout 37 voeten / ende haer coznicementen sullen t' vierdedeel minder zijn dan d' ander / Des selve hoochde ende Coznicen sullen oock dienē voozde tweede ordine vanden tozene / sal dat vierde deel minder zijn dan de tweede ordine / ende de Coznice sal ooc dat vierde deel verminderen: daer boven sal een cleyn verheffinge staen daer den ketel op rustē sal.

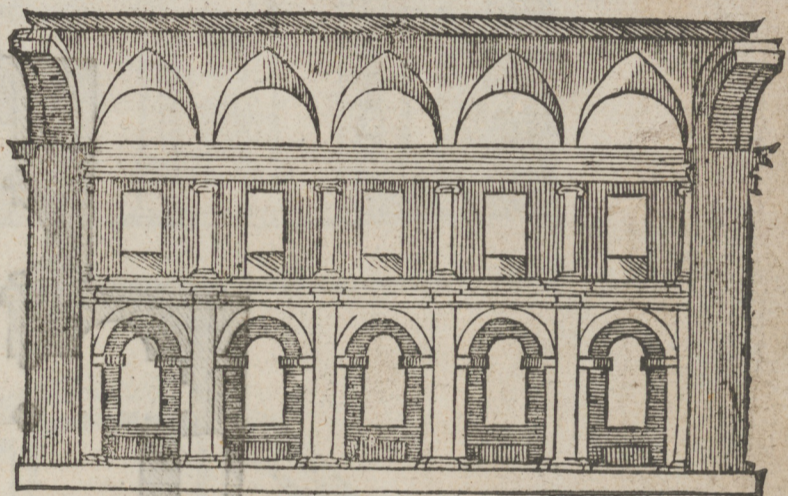
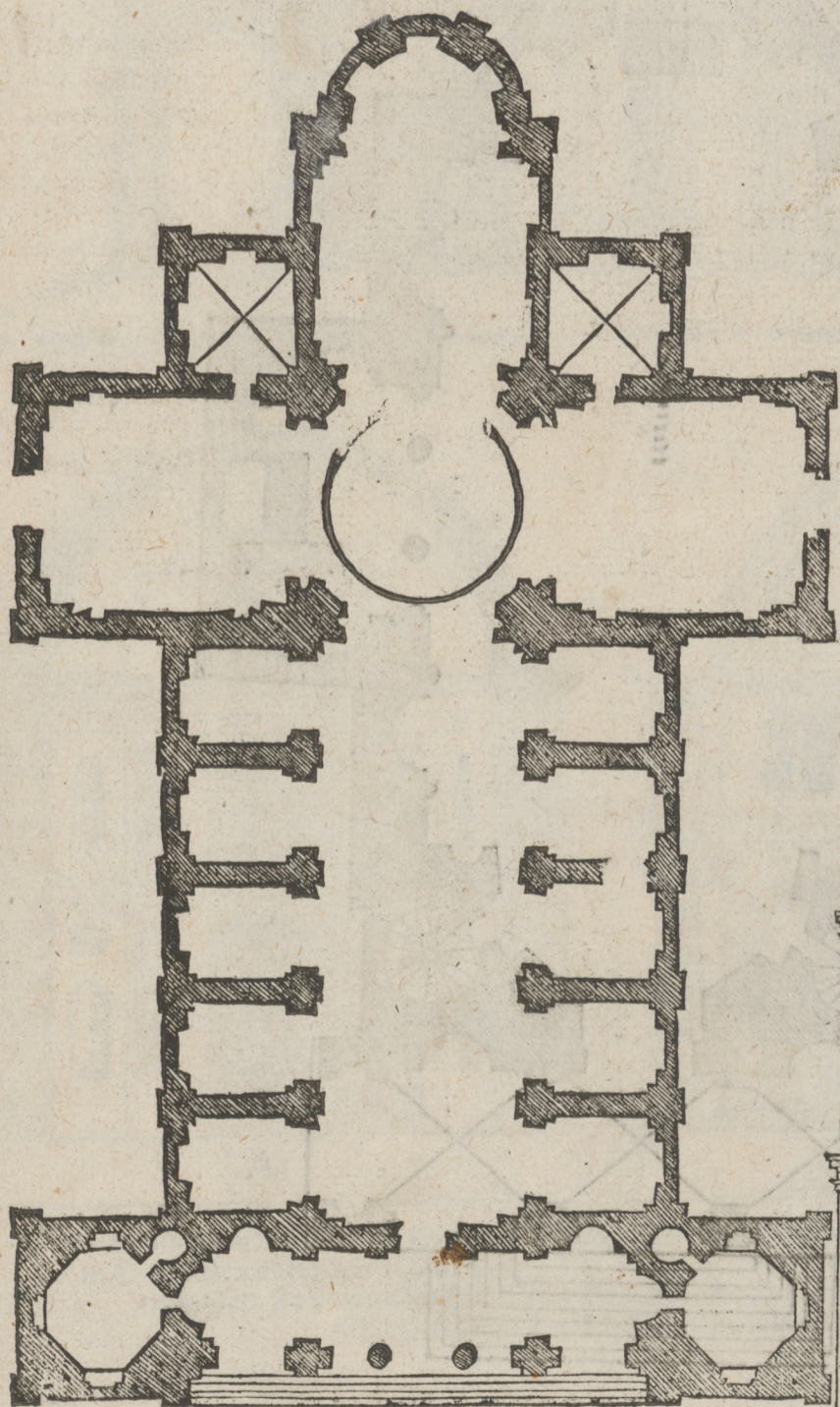
De figuren boven den ghesloten Tempel gheteckent met A betoont dat binnenste deel vanden vyf capellen. De hoochde van aent paucypsel tot boven d' eerste Coznice / hout sevenentwintich voeten: de Coznice sullen daer af die vier voeten houden ghemaecte ghelyck een capiteel vande Dorica. Die andere bovenste Coznicen sullen van hoochden ghelyck de buytenste zijn. Ende tusschen dees eerste ende die tweede Coznicen / sullen Ionickse platte pilaren staen: tusschen die welcke dat die vensters ghesedt zijn. V'ander figuren boven die gesepte gheteckent met B betoont die Tribune / den chooz ende die syden van dat crupswerck / metten openen ende blinden deuren. Deur d' een zyde die niet wille ghebroken is / siedt de sacristie van binnen. De Coznice onder de boghen die den ketel draghen is ghelyck d' ander coznice die rontomme den Tempel gaet. Die Coznice die boven de boghen onder den ketel comt / sal bastaert syn / de lanterne salmen na de voozghetoonde lanternen maken moghen. Dat ander deel gheteckent met C is eene vande deure ter syden / ende is alsoo in ronder formen ghedeckt. Die deure is wijt neghen voeten / ende is hooghe achtien voeten.

C

B

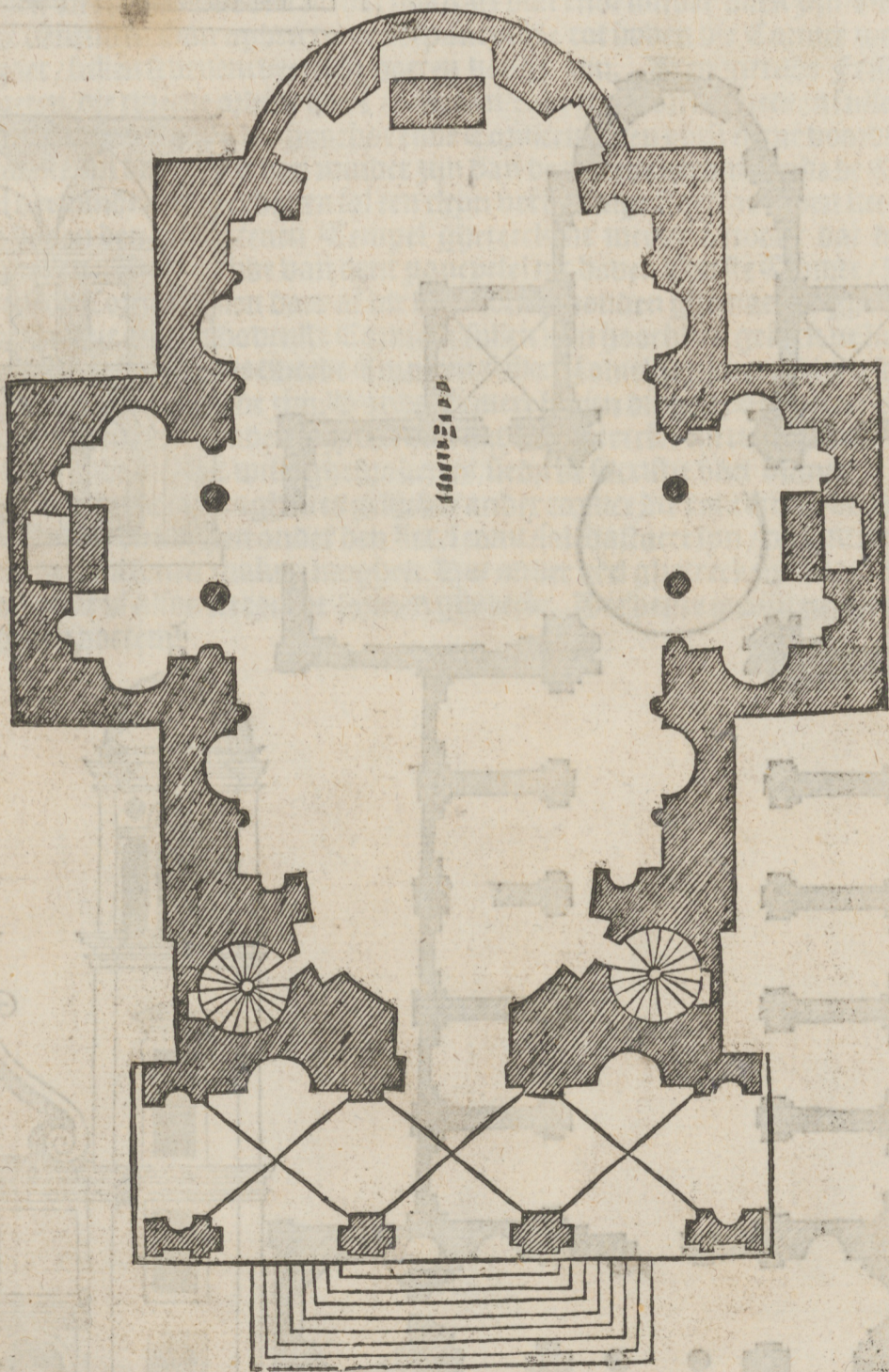

A

Van diuersche formen der Tempelen.

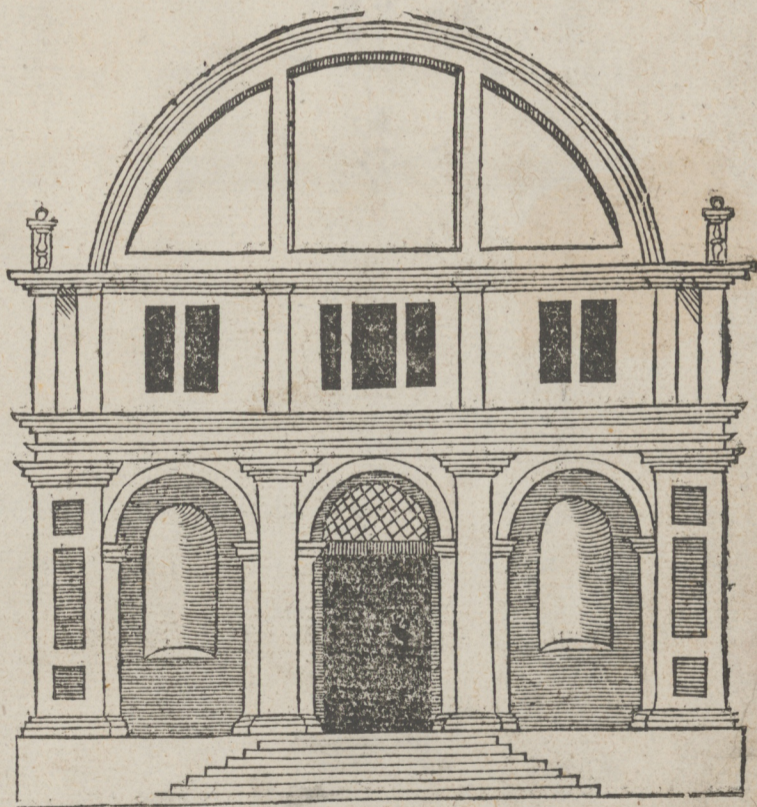
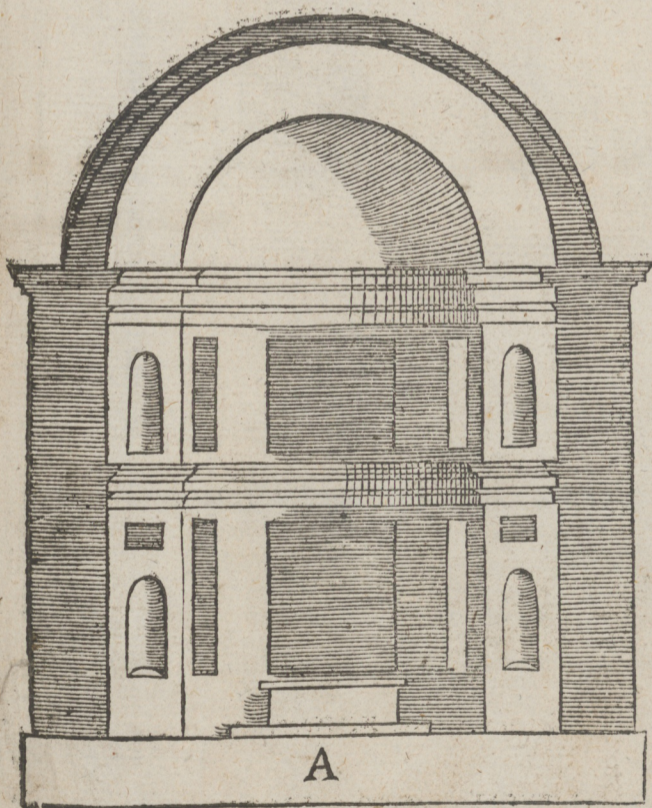
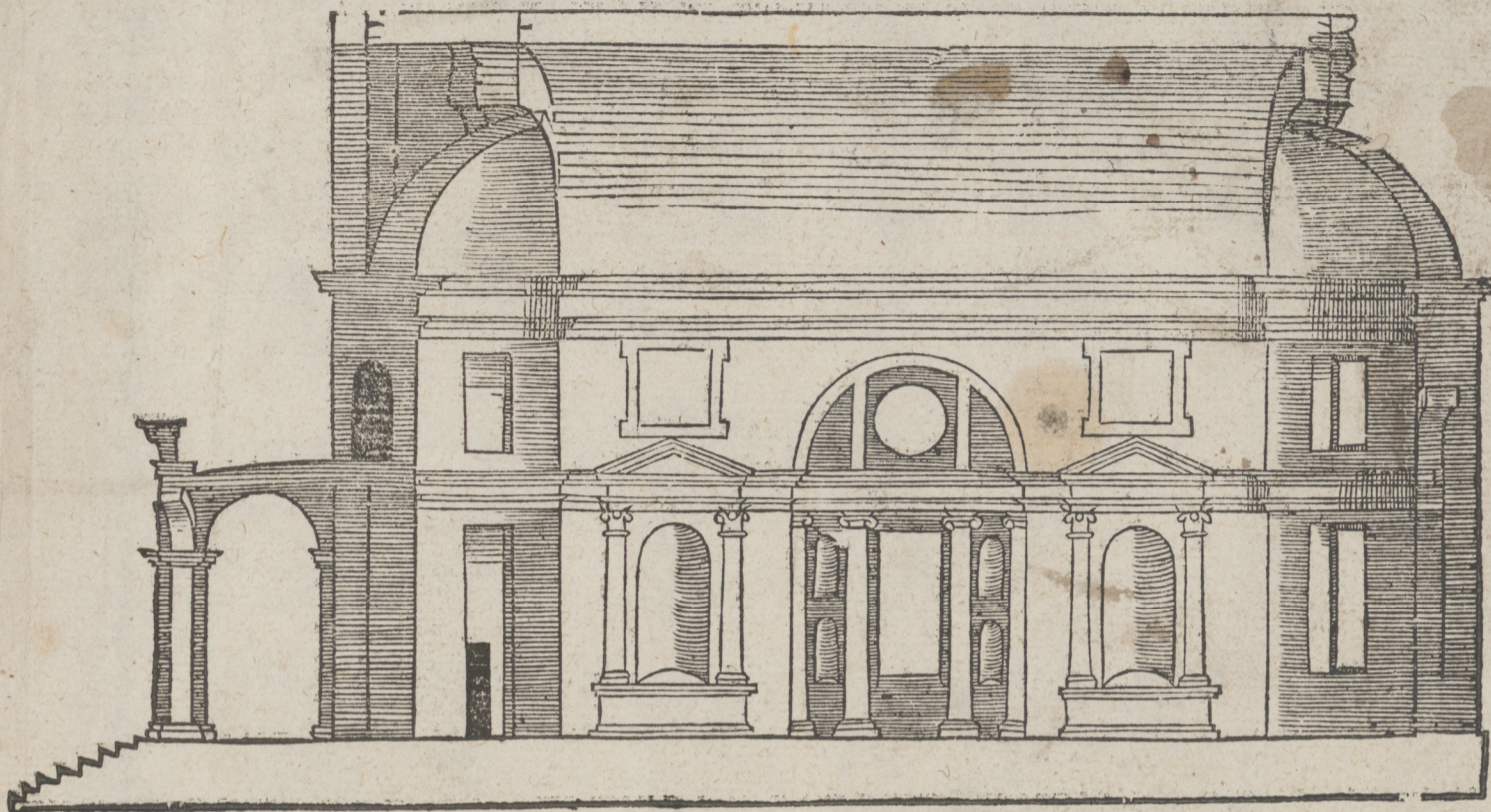
Hoe wel dat in dees nederlanden seer schoone tempelen nade moderne ghemaeckt zijn / i: iet
 alleenlyck met dyp wandeluyghen inden bueck / maer oock wel byue / soo en is mijn mey-
 ninghe niet gheweest van sulcken grooten tempelen te schryben / midts dat elcke stad hare
 hoofkercken heeft. Maer dese syn alleene / om sulcken te maken ter plaatsen daer deur eenich on-
 geual de kercken vergaen zijn / midts dat men die hedensdaechs seer swaerlyck in grooter formen
 soude comen weder op byinghen / tot deser meyninghe settick hier dees leste figure noch sterker
 dan d'ander. Dese sal wydt syn sessendertich voeten: ende lanck vierentvysich. Op elck eynde
 voor ende achter / sal eenen halben circkel staen / hebbende vierentwintich voet in Diameter. Die
 halben circkel daer den hooghen altaer staet / heeft twee vensters / elck wyt ses voeten. De deure
 vanden inganck des tempels sal acht voet wyt syn. Int crups vanden tempel sullen twee capel-
 len staen / hebbende inder lengden achthien voeten / ende inder breedten twee elf voeten. De venster
 achter den altaer sal wyt syn ses voeten. Alle die groote Nicchen syn oock ses voeten wyt / ende die
 cleyne dyp voeten. De colommen zijn dicke twee voeten: d'intercolomnie inde midden is van ses
 voeten / ende d'ander ter syden syn van dyp voeten die vier Nicchen b. innen den beuck / syn geciere
 met ronden colommen inden muer staende. Bupten den tempel is een poortael van thien voet
 breed / ende lanck tweeentvysich voeten. De hooghpilasters sullen breed syn ses voeten / als contre-
 forten / ende d'ander sullen breed syn dyp voeten. Binnen die dicke vanden muer sullen twee win-
 deltrappen staen. Ende al en heeft desen tempel gheen torens / soo machmen se ghelijck die voor-
 ghetoonde daer aen maken.

Das vijfste Boeck. Dat xiiij. Capittel.

Fol. lxxv.

Des figure van binnen is goet te verstaen ende vanden pauementen tot boven d'eerste cornice hout die hoochde eenentwintich voeten daer af houdt cornice dat seite deel: d'ander is booz die Ionijse colonnen. Dat pedestal vanden nicchen sal dat vijfste deel houden daer op staen colonnen van corinthien. De frontispicien zijn dyp boet boven die cornice: de blinde vensters daer boven machmen oock open maken. Die wandelinghe met de bozftoringhe boven dat portael / mo: tmen wat hanghende paueren om d'water. Die Capellen vanden hooghen altaer gheteckent met A. heeft die clepne Nicchen hoogheseven voeten hal: den dat hierant boven den altaer is booz een tafele vzeet van thien voeten ende hooghe van twaelf voeten. Den Teupel van huypen heeft zijn dozicse cornice hooge gelijk die binneste: dat deel vander twerder oerbinnen heeft zijn pilarkens met bezuicen daeroppe van twee voeten die welke cornicen sullen gemaect worden na de imposte vanden Theatre Marcelli in d'vierde boeck ende om dat boven besjden r'dack dyp voet plaets blijft / soo machmen daer een gheteente maken / soo wel booz een ciraet als booz een ghemack. Dat dack machmen met loodt met schaelken decken.

Hier opndet dat vijfste boeck der Architecturen tracterende van diuersche Tempelen / wten Italiaensche in Duytschen overghesede deur Peter Coeck van Aelt schilder / En is geuisciteert en geapprobeert by mijn Heer Joannes Goelwini van Oirschot / Prochiaen van sint Jacobs Chantwerpen. Met Preuilegie der K. Maiestejt / onder teckent D de Leng.

A

